Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?

Zygmunt Bauman

İngilizce'den Çeviren: Hakan Keser

AYRINTI

ZYGMUNT BAUMAN

1920'de Polonya'da doğan Bauman sırasıyla faşizmi, sosyalizmi ve kapitalizmi eleştirel bir mesafeyi koruyarak yaşamış ve hiçbir zaman bağımsız entelektüel kişiliğinden taviz vermemiştir. 1968'de Polonya'dan sınır dışı edilmesinin ardından İsrail'e, oradan da Leeds Üniversitesi Sosyoloji Kürsüsü'nün başına geçmek üzere Britanya'ya gitmiştir. Bu görevini 1971-1990 arası başarıyla sürdüren Bauman, ilk yıllardan itibaren hemen her konuda sosyolojik bakışın çerçevesini genişleten eserler vermiştir. Bauman genellemeleri seven bir yazardır; ama yöntembilim ve kavram tartışmaları yerine doğrudan toplumla ilgilenir. Eserleri bir sorun ve teşhis etrafında döner. Bu anlamda Britanya geleneğinden kopar. Göçmenliği, öncelleri K. Mannheim, A. Löwe, N. Elias gibi ona da, ampirik ve pragmatik bir geleneğin şekillendirdiği ada kültürüne dışarıdan bakma imkânı vermiştir. Ayrıca onlar gibi, hakikat ve ahlakı sosyolojiye taşır.

Bauman kültür ve iktidarın çözümlemesine özel önem vermiş ve bu çerçevede toplum, ideolojiler, milli kimlikler, devlet, ahlaki seçim, modernizm ve postmodernizm konularını ele alarak sosyolojiye yeni bir soluk getirmiştir. Yayımlanan kitaplarından bazıları şunlardır: *Between Class and Élite: The Evolution of the British Labour Movement* (1972); *Towards a Critical Sociology: An Essay on Commonsense and Emancipation* (1976); *Socialism: The Active Utopia* (1976); *Memories of Class: The Pre-History and After-Life of Class* (1982); *Legislators and Interpreters (1987)* [*Yasa Koyucular ile Yorumcular*, Çev. K. Atakay, Metis Yay., 1996]; *Freedom (1988)* [*Özgürlük*, Çev. Vasıf Erenus, Sarmal Yay., 1998]; *Modernity and the Holocaust (1989)* [*Modernlik ve Holocaust*, Çev. Süha Sertabiboğlu, Sarmal Yay., 1997]; *Modernity and Ambivalance* (1991) [*Modernlik ve Müphemlik*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., 2003]; *Mortality, Immortality and Other Life Strategies* (1992) [*Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, Çev. Nurgül Demirdöven, Ayrıntı Yay., 2000]; *Life in Fragments-Essays in Postmodern Morality* (1995) [*Parçalanmış Hayat-Postmodern Ahlak Denemeleri*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., 2001]; *Globalization: The Human Consequences* (1998) [*Küreselleşme*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., 1999]; *The Individualized Society* (2001) [*Bireyselleşmiş Toplum*, Çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yay., 2005] ve David Lyon'la birlikte *Liquid Surveillance* (2012) [*Akışkan Gözetim*, Çev. Elçin Yılmaz, Ayrıntı Yay., 2014]. Ayrıca çok sayıda makale ve kitap eleştirisi yazmış olan Z. Bauman, *Modernity and the Holocaust* kitabıyla Amalfi Avrupa Sosyoloji ve Sosyal Bilimler Ödülü'nü almıştır.

Ayrıntı: *779*
İnceleme Dizisi: 255

Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?
Zygmunt Bauman

Kitabın Özgün Adı
Does the Richness of the Few Benefit Us All?

İngilizce'den Çeviren
Hakan Keser

Yayıma Hazırlayan
Gökçe Çiçek Çetin

© Zygmunt Bauman 2013
This edition is published by arrangement with
Polity Press Ltd., Cambridge, and Grus.
Laterza & Figli, Rome.

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Resmi
The Detroit Free Press /
MCT via Getty Images Turkey

Kapak Tasarımı
Arslan Kahraman

Kapak Düzeni
Gökçe Alper

Dizgi
Hediye Gümen

Baskı
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No.: 244 Topkapı/İstanbul
Tel.: (0212) 612 31 85
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım *2014*
Baskı Adedi *2000*

ISBN 978-975-539-808-2
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım Tic. San. ve Ltd. Şti.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.: 3 Cağaloğlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

Zygmunt Bauman

Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?

İNCELEME DİZİSİ

ÖPÜŞME, GIDIKLANMA VE SIKILMA ÜZERİNE/*A. Phillips* - İMKANSIZIN POLİTİKASI/*I.M. Besnier* - GENÇLER İÇİN HAYAT BİLGİSİ EL KİTABI/*R. Vaneigem* - EKOLOJİK BİR TOPLUMA DOĞRU/*M. Bookchin* - İDEOLOJİ/*T. Eagleton* - DÜZEN VE KALKINMA KISKACINDA TÜRKİYE/*A. İnsel* - AMERİKA/*J. Baudrillard* - POSTMODERNİZM VE TÜKETİM KÜLTÜRÜ/*M. Featherstone* - ERKEK AKLI/*G. Lloyd* - BARBARLIK/*M. Henry* - KAMUSAL İNSANIN ÇÖKÜŞÜ/*R. Sennett* - POPÜLER KÜLTÜRLER/*D. Rowe* - BELLEĞİNİ YİTİREN TOPLUM/*R. Jacoby* - GÜLME/*H. Bergson* - ÖLÜME KARŞI HAYAT/*N. O. Brown* - SİVİL İTAATSİZLİK/*Der.: Y. Coşar* - AHLAK ÜZERİNE TARTIŞMALAR/*J. Nuttall* - TÜKETİM TOPLUMU/*J. Baudrillard* - EDEBİYAT VE KÖTÜLÜK/*G. Bataille* - ÖLÜMCÜL HASTALIK UMUTSUZLUK/*S. Kierkegaard* - ORTAK BİR ŞEYLERİ OLMAYANLARIN ORTAKLIĞI/*A. Lingis* - VAKİT ÖLDÜRMEK/*P. Feyerabend* - VATAN AŞKI/*M. Viroli* - KİMLİK MEKÂNLARI/*D. Morley-K. Robins* - DOSTLUK ÜZERİNE/*S. Lynch* - KİŞİSEL İLİŞKİLER/*H. LaFollette* - KADINLAR NEDEN YAZDIKLARI HER MEKTUBU GÖNDERMEZLER?/*D. Leader* - DOKUNMA/*G. Josipovici* - İTİRAF EDİLEMEYEN CEMAAT/*M. Blanchot* - FLÖRT ÜZERİNE/*A. Phillips* - FELSEFEYİ YAŞAMAK/*R. Billington* - POLİTİK KAMERA/*M. Ryan-D. Kellner* - CUMHURİYETÇİLİK/*P. Pettit* - POSTMODERN TEORİ/*S. Best-D. Kellner* - MARKSİZM VE AHLAK/*S. Lukes* - VAHŞETİ KAVRAMAK/*J.P. Reemtsma* - SOSYOLOJİK DÜŞÜNMEK/*Z. Bauman* - POSTMODERN ETİK/*Z. Bauman* - TOPLUMSAL CİNSİYET VE İKTİDAR/*R.W. Connell* - ÇOKKÜLTÜRLÜ YURTTAŞLIK/*W. Kymlicka* - KARŞIDEVRİM VE İSYAN/*H. Marcuse* - KUSURSUZ CİNAYET/*J. Baudrillard* - TOPLUMUN McDONALDLAŞTIRILMASI/*G. Ritzer* - KUSURSUZ NİHİLİST/*K.A. Pearson* - HOŞGÖRÜ ÜZERİNE/*M. Walzer* - 21. YÜZYIL ANARŞİZMİ/*Der.: J. Purkis & J. Bowen* - MARX'IN ÖZGÜRLÜK ETİĞİ/*G. G. Brenkert* - MEDYA VE GAZETECİLİKTE ETİK SORUNLAR/*Der.: A. Belsey & R. Chadwick* - HAYATIN DEĞERİ/*J. Harris* - POSTMODERNİZMİN YANILSAMALARI/*T. Eagleton* - DÜNYAYI DEĞİŞTİRMEK ÜZERİNE/*M. Lowy* - ÖKÜZÜN ASI/*B. Sanders* - TAHAYYÜL GÜCÜNÜ YENİDEN DÜŞÜNMEK/*Der.: G. Robinson & J. Rundell* - TUTKULU SOSYOLOJİ/*A. Game & A. Metcalfe* - EDEPSİZLİK, ANARŞİ VE GERÇEKLİK/*G. Sartwell* - KENTSİZ KENTLEŞME/*M. Bookchin* - YÖNTEME KARŞI/*P. Feyerabend* - HAKİKAT OYUNLARI/*J. Forrester* - TOPLUMLAR NASIL ANIMSAR?/*P. Connerton* - ÖLME HAKKI/*S. İnceoğlu* - ANARŞİZMİN BUGÜNÜ/*Der.: Hans-Jürgen Degen* - MELANKOLİ KADINDIR/*D. Rinkert* - SİYAH 'AN'LAR I-II/*J. Baudrillard* - MODERNİZM, EVRENSELLİK VE BİREY/*Ş. Benhabib* - KÜLTÜREL EMPERYALİZM/*J. Tomlinson* - GÖZÜN VİCDANI/*R. Sennett* - KÜRESELLEŞME/*Z. Bauman* - ETİĞE GİRİŞ/*A. Pieper* - DUYGUÖTESİ TOPLUM/*S. Mestroviç* - EDEBİYAT OLARAK HAYAT/*A. Nehamas* - İMAJ/*K. Robins* - MEKÂNLARI TÜKETMEK/*J. Urry* - YAŞAMA SANATI/*G. Sartwell* - ARZU ÇAĞI/*J. Kovel* - KOLONYALİZM POSTKOLONYALİZM/*A. Loomba* - KREŞTEKİ YABANİ/*A. Phillips* - ZAMAN ÜZERİNE/*N. Elias* - TARİHİN YAPISÖKÜMÜ/*A. Munslow* - FREUD SAVAŞLARI/*J. Forrester* - ÖTEYE ADIM/*M. Blanchot* - POSTYAPISALCI ANARŞİZMİN SİYASET FELSEFESİ/*T. May* - ATEİZM/*R. Le Poidevin* - AŞK İLİŞKİLERİ/*O.F. Kernberg* - POSTMODERNLİK VE HOŞNUTSUZLUKLARI/*Z. Bauman* - ÖLÜMLÜLÜK, ÖLÜMSÜZLÜK VE DİĞER HAYAT STRATEJİLERİ/*Z. Bauman* - TOPLUM VE BİLİNÇDIŞI/*K. Leledakis* - BÜYÜSÜ BOZULMUŞ DÜNYAYI BÜYÜLEMEK/*G. Ritzer* - KAHKAHANIN ZAFERİ/*B. Sanders* - EDEBİYATIN YARATILIŞI/*F. Dupont* - PARÇALANMIŞ HAYAT/*Z. Bauman* - KÜLTÜREL BELLEK/*J. Assmann* - MARKSİZM VE DİL FELSEFESİ/*V. N. Voloşinov* - MARX'IN HAYALETLERİ/*J. Derrida* - ERDEM PEŞİNDE/*A. MacIntyre* - DEVLETİN YENİDEN ÜRETİMİ/*J. Stevens* - ÇAĞDAŞ SOSYAL BİLİMLER FELSEFESİ/*B. Fay* - KARNAVALDAN ROMANA/*M. Bakhtin* - PİYASA/*J. O'Neill* - ANNE: MELEK Mİ, YOSMA MI?/*E.V. Welldon* - KUTSAL İNSAN/*G. Agamben* - BİLİNÇALTINDA DEVLET/*R. Lourau* - YAŞADIĞIMIZ SEFALET/*A. Gorz* - YAŞAMA SANATI FELSEFESİ/*A. Nehamas* - KORKU KÜLTÜRÜ/*F. Furedi* - EĞİTİMDE ETİK/*F. Haynes* - DUYGUSAL YAŞANTI/*D. Lupton* - ELEŞTİREL TEORİ/*R. Geuss* - AKTİVİSTİN EL KİTABI/*R. Shaw* - KARAKTER AŞINMASI/*R. Sennett* - MODERNLİK VE MÜPHEMLİK/*Z. Bauman* - NIETZSCHE: BİR AHLAK KARŞITININ ETİĞİ/*P. Berkowitz* - KÜLTÜR, KİMLİK VE SİYASET/*Nafiz Tok* - AYDINLANMIŞ ANARŞİ/*M. Kaufmann* - MODA VE GÜNDEMLERİ/*D. Crane* - BİLİM ETİĞİ/*D. Resnik* - CEHENNEMİN TARİHİ/*A.K. Turner* - ÖZGÜRLÜKLE KALKINMA/*A. Sen* - KÜRESELLEŞME VE KÜLTÜR/*J. Tomlinson* - SİYASAL İKTİSADIN ABC'si/*R. Hahnel* - ERKEN ÇÖKEN KARANLIK/*K R. Jamison* - MARX VE MAHDUMLARI/*J. Derrida* - ADALET TUTKUSU/*R.C. Solomon* - HACKER ETİĞİ/*P. Himanen* - KÜLTÜR YORUMLARI/*Terry Eagleton* - HAYVAN ÖZGÜRLEŞMESİ/*P. Singer* - MODERNLİĞİN SOSYOLOJİSİ/*P. Wagner* - DOĞRUYU SÖYLEMEK/*M. Foucault* - SAYGI/*R. Sennett* - KURBANSAL SUNU/*M. Başaran* - FOUCAULT'NUN ÖZGÜRLÜK SERÜVENİ/*J. W. Bernauer* - DELEUZE & GUATTARI/*P. Goodchild* - İKTİDARIN PSİŞİK YAŞAMI/*J. Butler* - ÇİKOLATANIN GERÇEK TARİHİ/*S.D. Coe & M.D. Coe* - DEVRİMİN ZAMANI/*A. Negri* - GEZEGENGESEL ÜTOPYA TARİHİ/*A. Mattelart* - GÖÇ, KÜLTÜR, KİMLİK/*I. Chambers* - ATEŞ VE SÖZ/*G.M. Ramirez* - MİLLETLER VE MİLLİYETÇİLİK/*E.J. Hobsbawm* - HOMO LUDENS/*J. Huizinga* - MODERN DÜŞÜNCEDE KÖTÜLÜK/*S. Neiman* - ÖLÜM VE ZAMAN/*E. Lévinas* - GÖRÜNÜR DÜNYANIN EŞİĞİ/*K. Silverman* - BAKUNİN'DEN LACAN'A/*S. Newman* - ORTAÇAĞDA ENTELEKTÜELLER/*J. Le Goff* - HAYAL KIRIKLIĞI/*Ian Craib* - HAKİKAT VE HAKİKATLİLİK/*B. Williams* - RUHUN YENİ HASTALIKLARI/*J. Kristeva* - ŞİRKET/*J. Bakan* - ALTKÜLTÜR/*C. Jenks* - BİR AİLE CİNAYETİ/*M. Foucault* - YENİ KAPİTALİZMİN KÜLTÜRÜ/*Richard Sennett* - DİNİN GELECEĞİ/*Santiago Zabala* - ZANAATKÂR/*Richard Sennett* - MELEZLİĞE ÖVGÜ/*Michel Bourse* - SERMAYE VE DİL/*Christian Marazzi* - SAVAŞ OYUNLARI/*Roger Stahl* - BİR İDEA OLARAK KOMÜNİZM/*Alain Badiou & Slavoj Žižek* - NİHİLİZM/*Bülent Diken* - MADDESİZ/*André Gorz* - BİLGİNİN ARKEOLOJİSİ/*M. Foucault* - TÜKETİM TOPLUMU, NEVROTİK KÜLTÜR ve DÖVÜŞ KULÜBÜ/*H. Övünç Ongur* - ANTİKAPİTALİZM/*Jeremy Gilbert* - ÇALIŞMAK SAĞLIĞA ZARARLIDIR/*Annie Thébaud-Mony* - BERABER/*Richard Sennett* - HAYATIN ANLAMI/*Terry Eagleton* - DUYURU/*Michael Hardt-Antonio Negri* - KÜRESELLEŞMENİN SONU MU?/*Arif Dirlik* - İSYAN PAZARLANIYOR/*Joseph Heath & Andrew Potter* - VAMPİRİN KÜLTÜR TARİHİ/*Gülay Er Pasin* - TUHAF ALAN / *Burcu Canar* - ÜTOPYA / *Nilnur Tandaçgüneş* - AKIL HASTALIĞI VE PSİKOLOJİ / *Michel Foucault* - İŞLETME HASTALIĞINA TUTULMUŞ TOPLUM / *Vincent de Gaulejac* - ETİN CİNSEL POLİTİKASI / *Carol J. Adams* - TOPLUMLA

İçindekiler

Giriş 9
1. Günümüzde Eşitsizlik Ne Düzeyde? 13
2. Eşitsizliğe Neden Katlanıyoruz? 23
3. Daha Büyük Yalanlara Zemin Hazırlayan Bazı Büyük Yalanlar 29
4. Fiiliyata Karşı Kelimeler: Son Sözler 71
Dizin 77

Çünkü kimde varsa, ona daha çok verilecek, bolluğa kavuşturulacak. Ama kimde yoksa, elindeki de alınacak.

Matta 13:12

Büyük servet olan yerde büyük eşitsizlik vardır. Bir kişinin çok zengin olabilmesi için en az beş yüz fakir gerekir.

Adam Smith

Zengin ve güçlü olanlara hayranlık duyup onlara neredeyse taparken, fakir ve muhtaç durumdakileri hor görme veya en azından görmezden gelme eğilimi ahlak anlayışımızı çökerten en büyük ve en yaygın nedendir.

Adam Smith

Mantığı eşitsizliğe kurban etme;
Bırak mantığın işlesin ki
Gerçek gizlendiği yerden belirsin
Ve doğruymuş gibi görünen yanlış gizlensin.

Shakespeare, *Kısasa Kısas*

Giriş

Birleşmiş Milletler Üniversitesi'ndeki Dünya Gelişim Ekonomisi Araştırma Enstitüsü'nün yakın tarihli bir çalışmasına göre, 2000 yılında yetişkin nüfusun en zengin yüzde 1'lik bölümü dünyadaki zenginliklerin yüzde 40'ına sahipken, en zengin yüzde 10'luk kısım dünyadaki toplam malvarlığının yüzde 85'ini elinde bulunduruyordu. Söz konusu nüfusun daha fakir olan yarısı küresel varlıkların sadece yüzde 1'ine sahipti.[1] Durun,

1. James B. Davies, Susanna Sandstrom, Anthony Shorrocks ve Edward N. Wolff, "The world distribution of household wealth", Tartışma Makalesi No. 2008/03, World Institute for Development Economics Research, United Nations University, Şubat 2008.

bu daha bir şey değil. İnsanlar arasındaki eşitliği *ve dolayısıyla hepimizin yaşam kalitesini yakından ilgilendiren* daha da kötü haberler gelmeye devam ediyor.

Michel Rocard, Dominique Bourg ve Floran Augagner, 3 Nisan 2011 tarihli *Le Monde*'daki "İnsan Türü Tehlikede" başlıklı makalelerinde "Sosyal eşitsizliklerin, modernliğin mucitlerini utançtan yerin dibine sokacağını" yazmışlardı. Francis Bacon, Descartes ve hatta Hegel'in yaşadığı Aydınlanma Dönemi'nde, dünyanın hiçbir yerinde yaşam standardı en fakir bölgedekinin iki katından daha yüksek değildi. Günümüzde ise, en zengin ülke olan Katar'da kişi başına düşen gelir en fakir ülke olan Zimbabve'dekinin 428 katıdır. Unutmayalım ki, bunlar ortalamalar göz önüne alınarak yapılan karşılaştırmalar; tek tek rakamlar ele alındığında iş çok daha ciddi boyutlara ulaşıyor.

Ekonomik büyüme köktenciliğinin sancılarını çeken bir gezegende fakirliğin ısrarla sürmesi bile, aklı başında insanların, zenginliğin bu yeni dağılımının doğrudan ve dolaylı etkileri üzerinde durup düşünmeleri için yeterlidir. Fakir ve çaresiz olanlarla varlıklı, umutlu, özgüvenli ve kudretli olanları ayıran, en iyi dağcıların bile kolay kolay aşamayacağı uçurumun gittikçe derinleşmesi endişelenmek için iyi bir neden. Hayatta kalmak ve kabul edilebilir bir yaşam sürmek için gerekenlerin gittikçe zor bulunur ve zor ulaşılır olması, bunları tedarik edenler ile terk edilmiş muhtaçlar arasında gırtlak gırtlağa mücadeleye (ve hatta savaşa) yol açacağından, Rocard ve arkadaşları, eşitsizlik uçurumunun derinleşmesinin başlıca kurbanının demokrasi olacağı konusunda bizi uyarıyor.

Serbest piyasa ekonomisinin temel ahlaki gerekçelerinden biri olan *bireysel fayda peşinde koşmanın, ortak faydanın sağlanması için de en iyi mekanizmayı sağla-*

yacağı söylemi böylece şüphe uyandırmakla kalmayıp tamamen yalanlanmış oluyor. Son mali krizden önceki 20 yılda OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü: Otuz dört üye devletten meydana gelen örgüt resmi internet sayfasında kendini şöyle tanımlamaktadır: "... Kuzey ve Güney Amerika'dan Avrupa ve Pasifik Asya'ya kadar tüm dünyaya yayılmıştır. Dünyanın en gelişmiş ülkelerinin yanı sıra Meksika, Şili ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeleri de kapsar. Ayrıca Çin, Hindistan ve Brezilya gibi büyüyen devlerle ve Afrika, Asya, Latin Amerika ve Karayipler'deki gelişmekte olan ekonomilerle yakın işbirliği içindeyiz. Amacımız hep birlikte daha güçlü, daha temiz ve daha adil bir dünya yaratmak") ülkelerinin büyük çoğunluğunda en zengin yüzde 10'luk kesimin reel hane halkı gelirleri en fakir yüzde 10'unkinden çok daha hızlı arttı. Bazı ülkelerde, alttakilerin reel gelirleri azalarak gelir uçurumunun belirgin şekilde açılmasına neden oldu. Piyasaların yarattığı sorunları (ve belki de fazlasını) çözmek konusunda hem editörlerin hem de okurların güvendiği "gizli el"in ustalığına ve yetkinliğine methiyeler düzen gazetelerden biri olan *Daily Telegraph*'ın Editör Yardımcısı Jeremy Warner, "ABD'de, en zengin yüzde 10'un ortalama geliri en fakir yüzde 10'unkinin şu anda 14 katıdır" itirafında bulunuyor ve ekliyor: "Artan gelir eşitsizliği sosyal açıdan istenmeyen bir durum olsa da eğer herkes zenginleşiyorsa sorun yaratmayabilir. Ancak ekonomik gelişmenin nimetleri zaten yüksek gelirli olan nispeten az sayıda kişiye gidiyorsa, ki esasen bugün olan da budur, bir sorun oluşacağı barizdir."[2]

2. Jeremy Warner, "Scourge of inequality is getting worse and worse", *Telegraph* blog, 3 Mayıs 2011, http://blogs.telegraph.co.uk/finance/jeremywarner/100010097/scourge-of-inequalityis-getting-worse-and-worse/ (Erişim Tarihi: Ocak 2013).

İhtiyatlı bir şekilde ve gönülsüzce yapıldığı anlaşılan, kulağa pek de samimi gelmeyen bu itiraf, sosyal hiyerarşinin tepesindekiler ile dibindekileri gittikçe daha fazla ayıran uçurumu gözler önüne seren ve her geçen gün yeni bir örneğini gördüğümüz araştırma bulgularının ve resmi istatistiklerin üstüne geliyor. Artık üzerinde düşünülmeyen, sorgulanmayan, kontrol edilmeyen ve genel inanışa dönüşmesi beklenen politik demeçlere karşın, *toplumun üst kesiminde biriken zenginlik "aşağılara damlamadı", geriye kalanları zenginleştirmedi, bizi kendi geleceğimiz ya da çocuklarımızın geleceği hakkında daha iyimser, daha güvenli veya mutlu kılmadı...*

İnsanlık tarihinde, eşitsizliğin geniş çaplı ve hızlandırılmış üremeye apaçık eğilimleri olduğu (Aziz Matta'nın İncil'inin başındaki alıntıdan anlaşılacağı üzere) eskiden beri biliniyor. Bununla birlikte, süregelen eşitsizlik meselesi, nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte tekrar toplumun ilgi odağı haline getirildi ve yepyeni, çarpıcı, şaşırtıcı ve aydınlatıcı yanlarıyla ateşli tartışmaların konusu yapıldı.

1
Günümüzde Eşitsizlik Ne Düzeyde?

Eşitsizliğin ne boyutlara ulaştığını gösteren rakamlarla başlayalım.

En çarpıcı keşiflerden, daha doğrusu, bir şekilde geciktirilmiş farkındalıklardan biri de şu olmuştur: Amerikan, İngiliz ve sayıları artmakta olan diğer toplumlardaki "büyük ayrım" "en tepedeki küçük bir grup ile geriye kalan hemen herkes arasındaki farka kıyasla üst, orta ve alt kesim arasında daha azdır".[1] Örneğin, "ABD'deki mil-

1. Stewart Lansey, *The Cost of Inequality*, Gibson Square Books, 2012, s. 7.

yarderlerin sayısı 2007'ye kadarki 25 yılda 40 katına çıkarken, en zengin 400 Amerikalının toplam varlığı 169 milyar dolardan 1.500 milyar dolara yükseldi". 2007'den sonra, ekonomik krizi ve artan işsizliği takip eden kredi çöküşü yıllarında bu eğilim katlanarak arttı; kırbaç, beklendiği ve söylendiği gibi herkese eşit darbeler indirmek yerine seçimlerinde son derece acımasız ve ısrarcı oldu: 2011'de ABD'deki milyarderlerin sayısı tarihi bir rekora imza atarak 1.210'a çıktı ve bunların 2007 yılında 3.500 milyar dolar olan toplam varlıkları 2010'da 4.500 milyar dolara yükseldi. "*Sunday Times* tarafından her yıl hazırlanan, İngiltere'de ikamet eden en zengin 200 kişi listesine girebilmek için 1990'da 50 milyon pounluk bir servete ihtiyacınız vardı. Bu rakam 2008 yılına gelmeden yaklaşık dokuz kat artarak 430 milyon pounda çıkmıştı."[2] Bütün olarak değerlendirildiğinde, "dünyadaki en zengin 1.000 kişinin toplam varlığı en fakir 2,5 milyar insanınkinin neredeyse iki katı". Merkezi Helsinki'de bulunan Dünya Gelişim Ekonomisi Araştırma Enstitüsü'ne göre, şu anda dünya nüfusunun en zengin yüzde 1'lik kesimi daha fakir olan yüzde 50'nin neredeyse 2.000 katı kadar zengin.[3]

Küresel eşitsizlikle ilgili son verileri derleyen Danilo Zolo'ya göre, "küreselleşme devrinde güneşin 'Haklar Çağı' üzerinde batmakta olduğunu doğrulamak için çok da bilgiye ihtiyaç olmaması dramatiktir. Uluslararası Çalışma Örgütü 3 milyar kişinin günlük 2 ABD Doları olarak belirlenen yoksulluk sınırının altında yaşadığını belirtmektedir".[4] Zolo'nun ayrıca vurguladığı gibi, John Galbraith, Birleşmiş Milletler Gelişim Programı'nın 1998

---

2. A.g.e., s. 16.
3. Bkz. Davies vd, "World distribution of household wealth".
4. Claudio Gallo, "Exit democracy, enter tele-oligarchy", Danilo Zolo ile röportaj, Asia Times Online, www.atimes.com/atimes/Global_Economy/NI26Dj01.html (Erişim Tarihi: Ocak 2013).

tarihli İnsani Gelişim Raporu'nun önsözünde, dünya nüfusunun yüzde 20'si dünya çapında üretilen tüm mal ve hizmetlerin yüzde 86'sını tüketirken, en yoksul yüzde 20'nin ise sadece yüzde 1,3'ünü tükettiğini belgelemiştir. Günümüzde durum daha da kötü: Nüfusun en zengin yüzde 20'si üretilen malların yüzde 90'ını tüketirken, en yoksul yüzde 20'lik kesimde bu oran yüzde 1'dir. Ayrıca, dünyanın en zengin 20 insanının en yoksul bir milyar insanla eşit kaynaklara sahip olduğu tahmin ediliyor.

On yıl önce Glenn Firebaugh dünyada uzun zamandır süregelen eşitsizlik trendinde bir değişim olduğunu belirtti: *Uluslar arasında* artıp *ulusların kendi içinde* sabit kalan veya azalan eşitsizlikten, *uluslar arasında* azalıp *ulusların kendi içinde* artan eşitsizliğe geçiş trendi.[5] Yüksek kârlar vaat eden, ucuz ve itaatkâr işgücüyle dolu, tüketim mikrobuyla kirlenmemiş ve karın tokluğuna çalışacak bir nüfusa sahip "bakir topraklar" arayışıyla, "gelişmekte olan" veya "yeni yükselen" ulusal ekonomilere büyük para girişi olurken, "gelişmiş" ekonomilerdeki işyerleri hızla ortadan kalkarak yerel çalışanları büyük tavizler vermek zorunda bıraktı. On yıl sonra, François Bourguignon kişi başına düşen ortalama gelirle hesaplanan küresel (ulusal ekonomiler arasındaki) eşitsizliğin daralmaya devam ettiğini ancak dünyanın en zenginleri ile en yoksulları arasındaki farkın ve ülkelerin kendi içindeki gelir farklılıklarının artmaya devam ettiğini ortaya koymuştur.[6]

Prix Goncourt Ödülü'nü kazanan, ekonomist ve yazar Érik Orsenna; Monique Atlan ve Roger-Pol Droit'a verdiği röportajda tüm bu ve buna benzer rakamların taşıdığı mesajı özetliyor. Orsenna son zamanlarda-

5. Bkz. Glen Firebaugh, *The New Geography of Global Income Inequality*, Harvard University Press, 2003.
6. Bkz. François Bourguignon, *La mondialisation de l'inégalité*, Seuil, 2012.

ki değişimlerden dünya nüfusunun sadece küçük bir azınlığının faydalandığını belirtiyor; henüz on yıl öncesine kadar yaptığımız gibi analizimizi en zengin yüzde 10'un ortalama kazancıyla sınırlasaydık, bu değişimlerin gerçek boyutları bizi yanıltırdı.[7] Mevcut, süregelen mutasyonu ("döngü içinde bir aşama"dan farklı olarak) anlayabilmek için, en zengin yüzde 1'e, hatta yüzde 0,1'e odaklanmak gerekir. Bu yapılmadığında, değişimin gerçek etkilerini gözden kaçırıp, *"orta sınıfın" "korunmasız çalışanlar sınıfına"* dönüştüğünü göremeyiz.

İster araştırmacının kendi ülkesinde ister çok uzaklarda yapılmış olsun, her çalışma bu durumu doğrulamaktadır. Ayrıca, tüm çalışmalarda ortak olan bir nokta daha var: Dünyanın hemen her yerinde eşitsizlik hızlı bir şekilde büyüyor; zenginler, özellikle de çok zengin olanlar *varlıklarına varlık katarken; fakirler, özellikle de çok fakir olanlar daha da fakirleşiyor*. Elbette, bu görece bir durum; ama artan sayıdaki örnekte bir hayli kesin. Dahası, insanlar sadece *zengin oldukları için* zenginleşiyorlar. Fakir olanlar sadece *fakir oldukları için* fakirleşiyorlar. Günümüzde eşitsizlik *kendi mantığı ve momentumuyla* derinleşmeye devam ediyor. Dışarıdan herhangi bir yardıma, itme kuvvetine, desteğe veya uyarıcıya ihtiyacı yok. İnsanlar sosyal eşitsizliği icat etmekle kalmayıp, birçok başarısız denemenin ardından, tarihte ilk defa kendi kendine devridaim yapabilecek hale getirmeye hiç olmadığı kadar yaklaştılar. Sosyal eşitsizliğin bu ikinci yönü bizi yeni bir bakış açısıyla düşünmeye zorluyor.

1979 yılında Carnegie'de yapılan bir çalışma çocukların geleceklerinin kendi akılları, yetenekleri, çabaları ya da hırslarıyla değil, büyük ölçüde sosyal çevreleriyle,

---

7. Bkz. Monique Atlan ve Roger-Pol Droit, *Humain, Une enquête philosophique sur ces révolutions qui changent nos vies*, Flammarion, 2012, s. 384.

doğdukları coğrafi konumla ve ailelerinin toplumdaki yeriyle belirlendiğini açıkça gözler önüne sermiştir. Büyük bir şirket avukatının oğlunun, kendisini kırk yaşından önce ülkesinin en zengin yüzde 10'una dahil edebilecek bir maaş alma ihtimali, ara sıra iş bulabilen kıdemsiz bir çalışanın oğlununkinden (kaldı ki her iki çocuk da aynı sınıfta yan yana oturuyor; aynı başarıya, hırsa ve zekâ derecesine sahip) yirmi yedi kat fazladır; bunlardan ikincisinin ortalama bir gelir elde edebilme şansı bile sadece sekizde birdir. 2007 yılında, yani aradan henüz otuz yıl bile geçmeden işler çok daha kötüleşmiş, uçurum daha da genişleyip derinleşmiş, kapatılamaz hale gelmiştir. Kongre Bütçe Dairesi'nin [Congressional Budget Office] yaptığı bir çalışma Amerikalıların en zengin yüzde 1'inin varlığının toplam 16,8 trilyon dolara ulaşarak, nüfusun altta kalan yüzde 90'ının toplam varlığını 2 trilyon geride bıraktığını ortaya koymuştur. Amerikan Gelişim Merkezi'ne [Center for American Progress] göre, bu otuz yılda Amerikalıların fakir olan yüzde 50'sinin geliri yüzde 6 oranında artarken, en zengin yüzde 1 için bu oran yüzde 229 olmuştur.[8]

1960'ta Amerika'nın en büyük kuruluşlarındaki genel müdürlerin vergiden muaf ortalama maaşı fabrika işçilerinin ortalama maaşının 12 katıydı. 1974'e gelinmeden, CEO'ların maaşları ve yan gelirleri şirketin ortalama bir çalışanının maaşının yaklaşık 35 katına çıkmıştır. Ortalama bir CEO, mavi yakalı bir çalışandan 1980'de 42 kat daha fazla kazanırken, on sene sonra bu oran katlanarak 84'e ulaşmıştır. 1980'lerde eşitsizlik büyük bir ivme kazanmıştır. *Business Week*'e göre 1990'ların ortasında bu oran 135'e, 1999'da 400'e ve 2000'de 531'e fırlamıştır...[9]

8. "Explorations in social inequality" adlı eserde alıntı yapılan çalışmalar, http://www.trinity.edu/mkearl/strat.html (Erişim Tarihi: Ocak 2013).
9. A.g.e.

Bunlar benzer "meseleleri" kavramaya, somutlaştırmaya ve ölçmeye çalışan ve hızlıca artan rakamlardan sadece birkaçı. Sonsuz sayıda örnek verilebilir; yapılan her yeni araştırma bilgi yığınına bir yenisini eklemeye devam ediyor.

Peki, bu rakamların yansıttığı sosyal gerçekler nelerdir?

Joseph Stiglitz 2007'deki kredi çöküşünden ve onu takip eden mali krizden önceki, kapitalizm tarihinin en başarılı yılları olduğu söylenen yirmi ila otuz yıllık dönemin dramatik sonunu şöyle özetliyor: Tepedekilerin "işveren" rolünü yerine getirerek ekonomiye daha fazla katkıda bulunduğu gerekçesiyle eşitsizlik daima haklı gösterilmiştir; ancak "2008 ve 2009'a gelindiğinde görüldü ki bu adamlar ekonomiyi iflasın eşiğine getirip yüz milyonlarca dolarla sıvıştılar". Açıkçası, bu sefer nimetlerden faydalananların topluma yaptığı katkı onları haklı çıkarmaya yetmedi; yaptıkları şey yeni iş alanları yaratmak değil, uzayıp giden "*gereksiz insanlar*" (işsizler artık böyle adlandırılır olmuştu) listesine yenilerini eklemekti. Stiglitz *The Price of Inequality* [Eşitsizliğin Bedeli] adlı kitabında ABD'nin, "zenginlerin kapalı kapılar arkasındaki topluluklar halinde yaşadığı, çocuklarını pahalı okullara gönderdiği ve birinci sınıf sağlık hizmetlerinden faydalandığı" bir ülkeye dönüştüğü konusunda uyarıda bulunuyor. Bu sırada, geri kalanlar ise güvensiz bir dünyada, en iyi ihtimalle ortalama bir eğitim görerek ve karneyle sağlık hizmeti alarak yaşıyor.[10] İki ayrı dünyadan oluşan bu resimde, arada çok az buluşma noktası var veya belki de hiç yok; aralarındaki iletişim de tamamen kopuk (hem ABD'de hem de Birleşik Krallık'ta aileler gelirlerinin gittikçe artan bir kısmını "diğer insan-

10. Joseph E. Stiglitz, *The Price of Inequality: The Avoidable Causes and Invisible Costs of Inequality*, Norton, 2012.

lardan" ve özellikle de fakir olanlardan coğrafi ve sosyal olarak uzakta –ne kadar uzak olursa o kadar iyi– yaşamak için ayırmaya başladı).

Sheffield Üniversitesi'nden Beşeri Coğrafya Profesörü Daniel Dorling eşitsizliğin mevcut durumuyla ilgili yaptığı keskin tahlilde Stiglitz'in taslak sentezine hayat vermekle kalmıyor, aynı zamanda bakış açısını tek bir ülkeden gezegen boyutuna taşıyor:

> Dünya nüfusunun en fakir yüzde 10'u sık sık aç kalıyor. En zengin yüzde 10 ise ailelerinin geçmişinde herhangi bir açlık anı hatırlamıyor. En fakir yüzde 10, çocukları için en temel eğitimi bile zar zor sağlarken, en zengin yüzde 10, çocuklarının sadece "kendi düzeyindekilerle" ve hatta "daha üsttekilerle" kaynaşabilmesi için gerekli okul ücretlerini ödemeye hazır; çünkü çocuklarının diğer çocuklarla kaynaşmasından korkar hale geldiler. En fakir yüzde 10 neredeyse sürekli, hiçbir sosyal güvenliğin ve işsizlik gelirinin olmadığı yerlerde yaşıyor. En zengin yüzde 10 ise işsizlik geliriyle yaşamaya çalıştıklarını hayal bile edemiyor. En fakir yüzde 10 şehirde günlük işler bulabilirken ya da kırsal alanlarda çiftçilik yaparken, en zengin yüzde 10'un aylık maaşı garanti altında. Bunların da üstünde, zenginlerin zengini olanlar varlıklarının ürettiği faiz dururken maaşla geçinmeye tenezzül bile etmiyor.[11]

Dorling şu sonucu çıkarıyor: "İnsanlar coğrafi olarak polarize oldukça, birbirlerini daha az tanıyıp daha çok kuruntu yapıyorlar."[12]

Aynı zamanda, Stewart Lansey, "Eşitsizlik: Ekonomik Sorunlarımızın Esas Nedeni" başlıklı son demecinde Stiglitz ve Dorling'in görüşlerini destekleyerek, zenginlerin daha da zenginleşerek topluma katkı sağladıkları

---

11. Daniel Dorling, *Injustice: Why Social Inequality Persists*, Policy Press, 2011, s. 132.
12. A.g.e., s. 141.

yönündeki zorlama dogmanın hiçbir ahlaki tutarlılığı bulunmayan kasıtlı bir yalandan başka bir şey olmadığını belirtiyor:

> Ekonomik inanışa göre, kuvvetli dozda eşitsizlik daha etkili ve daha hızlı büyüyen ekonomiler yaratır. Bunun nedeni, üst kesimlerdeki yüksek ücretler ile düşük vergilerin -sözümona- girişimciliği artırması ve ekonomi pastasını büyütmesidir. Peki, eşitsizliği tetiklemeye yönelik 30 yıllık deney işe yaradı mı? Kanıtların verdiği cevap, hayır. Varlık uçurumu kapatılamaz hale geldi fakat vaat edilen ekonomik gelişmeden eser yok. 1980'den bu yana, Birleşik Krallık'ta büyüme ve üretim rakamları üçüncü en düşük seviyesinde ve işsizlik daha eşitlikçi olan savaş sonrası dönemdekinden beş kat daha yüksek. 1980 sonrası yaşanan ve son dört yılın kriziyle zirve yapan üç ekonomik gerileme 1950'ler ve 60'lardakilerden daha derin ve uzun sürdü. 1980 sonrası deneyin esas sonucu daha fazla kutuplaşmış ve krizlere daha gebe bir ekonomi olmuştur.[13]

Lansey'e göre, "azalan alım gücü, tüketime son derece bağımlı olan ekonomilerde talebi yok ediyor" ve böylece, aslında "tüketim toplumları tüketme kapasitelerini kaybediyor", "büyümeden elde edilen kazançların küresel çapta küçük bir elit grubun eline bırakılması varlık balonlarına neden oluyor" ve kaçınılmaz olarak şu sonuç ortaya çıkıyor: *Sosyal eşitsizliğin acı gerçekleri toplumdaki herkes veya hemen hemen herkes için kötüdür.* Lansey *böyle* bir hüküm verdikten sonra şöyle demeliydi: "Son otuz yılda aldığımız temel ders, toplumun en zengin üyelerinin pastadan gittikçe daha büyük pay almasına izin veren bir modelin önünde sonunda kendi kendini yok edeceğidir. Öyle görünüyor ki bu dersi almak *için* daha gidecek çok yolumuz var."

---

13. Stewart Lansley, "Inequality: the real cause of our economic woes", 2 Ağustos 2012, http://www.socialenterpriselive.com/section/comment/policy/20120802/inequality-the-real-cause-oureconomic-woes (Erişim Tarihi: Ocak 2013).

Bu dersi almalıyız, hem de geri dönüşü olmayan bir noktaya varmadan; bas bas bağırıp da bir türlü yaklaşan felaket konusunda dikkatimizi çekemeyen ve bizi harekete geçiremeyen mevcut "ekonomik model" kendini yok etme potansiyelini gerçekleştirmeden almalıyız bu dersi. *The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better*[14] [Örnek Seviye: Daha Eşit Toplumlar Neden Her Zaman Daha İyi İşler] adlı aydınlatıcı çalışmanın yazarları Richard Wilkinson ve Kate Pickett, Dorling'in kitabına ortaklaşa yazdıkları önsözde, "*nadir yeteneklerin* toplumun geri kalanına fayda sağladığı gerekçesiyle zenginlere astronomik maaşlar ve primler ödemenin haklı olduğu" inanışının düpedüz yalan olduğunu belirtiyor. Günahı boynumuza, itidalle ve nihayetinde, canımız pahasına yuttuğumuz bir yalan...

Wilkinson ve Pickett'in çalışmasından bu yana, yüksek ve artmakta olan eşitsizliğin insanlığın birlikte yaşaması üzerindeki zararlı ve genellikle de yıkıcı etkilerini ve sosyal arazların ağırlığını gösteren kanıtlar çoğaldı; çoğalmaya da devam ediyor. Yüksek seviyede gelir eşitsizliği ile artan sosyal arazlar arasındaki bağıntı birçok kez doğrulandı. Gittikçe artan sayıda araştırmacı ve analist eşitsizliğin, yaşam kalitesi üzerindeki olumsuz etkilerine ek olarak, ekonomik performans üzerinde de yan etkileri olduğunu, performansı artırmak yerine yavaşlattığını belirtiyor. Yukarıda değinilen çalışmada Bourguignon ikinci olgunun bazı nedenlerini ele alıyor: kredi verenlerin istediği teminatı bulamadığı için banka kredisi alamayan potansiyel yatırımcılar ya da kabiliyetli gençlerin yeteneklerini geliştirme ve uygulama şansını ellerinden alan yüksek eğitim masrafları. Sosyal gerilim ile güvensizlik ortamının artmasının yarattığı olumsuz

14. Richard Wilkinson ve Kate Pickett, *The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better*, Allen Lane, 2009.

etkiyi de –daha faydalı alanlarda kullanılabilecek kaynakların, maliyeti gittikçe artan güvenlik hizmetlerine harcanmasını– bunlara ekliyor.[15]

Özetlemek gerekirse, pek çoğumuzun inandığı şeyde, hepimizin zorla inandırılmaya çalışıldığı ve genellikle aklımızın yattığı, kabul etmeye hazır olduğumuz şeyde doğruluk payı var mı? Kısacası, "bir avuç zenginin hepimize faydası olduğu" doğru mu? Özellikle, insanların doğuştan gelen eşitsizliğini değiştirmeye çalışmanın, toplumun her bir üyesinin insan aklının alabileceği en yüksek seviyede sahip olmaya ve çoğaltmaya hak kazandığı yaratıcı ve üretici güçlerinin yanı sıra toplumun sağlığı ve esenliğine zararlı olduğu doğru mu? Sosyal konum, güç, yetkilendirme ve kazanç ayrımlarının, doğuştan gelen yeteneklerdeki ve bireylerin topluma yaptıkları katkılardaki farklılıkları yansıttığı doğru mu?

Tartışmanın geri kalanı bu ve benzer inanışların niçin yalan olduğunu, bunların gerçeğe dönüşme ve (sahte) vaatlerini yerine getirme ihtimallerinin, eğer varsa, niçin çok zayıf olduğunu ortaya koymaya çalışacak. Ayrıca, bu inanışların bariz geçersizliğine rağmen, niçin vaatlerindeki hileyi gözden kaçırmaya devam ettiğimizi ve bunların gerçekleşme ihtimalinin olmadığını niçin bir türlü anlayamadığımızı keşfetmeye çalışacağız.

15. Bourguignon, *La mondialisation de l'inégalité*, s. 72-4.

2
Eşitsizliğe Neden Katlanıyoruz?

Daniel Dorling eşitsizliğe, onun göstergeleri ve nedenlerine ilişkin çalışmasında, "zengin ülkelerdeki sosyal eşitsizliğin, eşitsizlik doktrinlerine inancın sürmesi sayesinde hayatta kalabildiğini ve yaşadığımız toplumun ideolojisinin büyük bölümünde yanlışlıklar olabileceğini fark etmenin insanları hayrete düşürebileceğinin" altını çiziyor.[1] Bu "eşitsizlik doktrinleri" yüksek sesle dile getirilen (açık) inançlara temel oluşturan ve

1. Dorling, *Injustice*, s. 13.

onlara "anlamı kazandırır" gibi görünen üstü kapalı (örtülü) öncüllerdir; bununla birlikte, bunlara neredeyse hiç kafa yorulmaz ya da bunlar sınanmaz; düşünürken *kullandığımız* ancak başka bir somut dayanağı olmayan fikirler oluştururken *hakkında düşünmediğimiz,* daima sindirilen fakat nadiren dile getirilen inançlardır bunlar.

Örneğin, meraklısı olduğu ve kusursuzca saptadığı popüler önyargılardan politik malzeme çıkarmasıyla tanınan Margaret Thatcher'ın 1970'te Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptığı ziyaretindeki resmi bildirisini ele alalım (Dorling'in yaptığı gibi):

> Bireylere değer vermemizin nedenlerinden biri, tümünün aynı olması değil, hepsinin farklı olmasıdır... Bence, eğer bunu yapabilecek potansiyelleri varsa çocuklarımızın uzamasına, bazılarının uzayarak diğerlerini geçmesine izin vermeliyiz. Çünkü hem kişinin kendi çıkarı hem de bütün olarak toplumun menfaati için her bir vatandaşımızın potansiyelini tam olarak kullanabileceği bir toplum yaratmalıyız.

Unutmayın ki Thatcher'ın ifadesini neredeyse doğru kılan esas öncül ("bütün olarak topluma" hizmetin her vatandaşın "kendi çıkarına" hizmet etmesiyle gerçekleştiği varsayımı) burada ayrıntılı olarak açıklanmayıp olduğu gibi kabul edilmiştir. Dorling'in gözlemleyip, iğneleyici bir şekilde dile getirdiği üzere, Thatcher "potansiyel yeteneği insanın boyuna (insanların değiştirme gücünün ötesinde bir şeye) benzetmekle kalmıyor, farklı bireylerin farklı yeteneklere sahip olmasının farklı *sosyal koşullara* maruz kalmalarından değil, *doğuştan* kaynaklandığını" varsayıyor. Diğer bir deyişle, Thatcher tıpkı boylarımız gibi farklı yeteneklerimizin de doğuştan kaynaklandığını açıkça kabul ederek, insanda kaderin hükmünü değiştirebilecek kudret olmadığını veya çok

az olduğunu ima ediyor. Bu ve başka nedenlerle, geçen yüzyılın neredeyse tamamında, "insanların bencil davranarak başkalarına da bir şekilde fayda sağladıkları gibi garip bir fikir yerleşmiştir" insanların kafalarına.[2]

Bununla birlikte, Dorling'e göre, eşitsizliği destekleyen ve sürdüren tek "eşitsizlik doktrini" bu değil. Hiçbir gerçeklik kanıtı taşımamasına veya eleştirel bir teste tabi tutulmamış olmasına rağmen yaygın algılarımızı, tavırlarımızı ve davranışlarımızı biçimlendirmeye ısrarla devam eden başka birtakım üstü kapalı ve gizli görüşleri dile getiriyor. Bu tür "inançsızlık doktrinleri" arasında Dorling şu inanışları sıralıyor: (1) Elitizm faydalıdır (çünkü tanım gereği, sadece nispeten az sayıda kişinin sahip olduğu yetenekler geliştirilerek çoğunluğa fayda sağlanabilir); (2) Dışlama toplumun sağlığı için hem normal hem de gereklidir; hırs daha iyi bir yaşam için faydalıdır; (3) Ortaya çıkan umutsuzluk kaçınılmazdır ve bundan kurtulmak için yapılacak bir şey yoktur. Bu yanlış inançlar dizisi, sosyal eşitsizliğe olan gönüllü, neredeyse tamamen düşünmeden, kayıtsızca itaatimizden kaynaklanan toplu sefaletimizin sürmesi ve aslında kendi kendini idame ettirmesi anlamına geliyor:

> Sık sık hayıflanmalarına ve kendilerini kendi seçimlerinin ürünü olmayan koşullarda bulmalarına rağmen, insanlar oldukça uzun zamandır kendi tarihlerini yazmaktadır. Ve tarihler toplu olarak yazılır... Şu anda midemizi topluca alışverişle ve dizilerle dolduruyoruz. İnsanlarımız izleme işini televizyon seyrederek ve internette gezinerek yaptığından, statü paranoyası güçleniyor. Reklamlar daha fazlasını istememiz için yem olarak kullanılıyor; açgözlülük hepimize altın tepside sunuluyor.[3]

2. A.g.e., s. 197.
3. A.g.e., s. 24.

Özetlemek gerekirse, çoğumuz çoğu zaman isteyerek (bazen neşeyle, bazen isteksizce, sövüp sayarak veya öfkeden dişlerimizi gıcırdatarak) bize sunulana kucak açıyoruz ve hayat boyu görevimiz olan, elimizden gelenin en iyisini yapmayı terk ediyoruz. Peki, yolumuzu değiştirmek için düşüncemizi; gerçeği (ve onun davranışlarımızı belirleyen katı taleplerini) değiştirmek içinse yolumuzu değiştirmek yeterli mi?

İster hoşunuza gitsin ister gitmesin, *seçici hayvan* anlamına gelen *homo eligens* türüne dahil olduğumuz ve ne kadar zorlayıcı, zalim ve inatçı olursa olsun hiçbir gücün seçimlerimizi tamamen baskı altına alamadığı, muhtemelen de alamayacağı ve böylece davranışımızı kesin olarak değiştiremeyeceği doğru mu? İstekayı tutanın, bilardo masasında canı nereye isterse gönderdiği bilardo topları değiliz; deyim yerindeyse, özgür olmak için yaratılmışız ve seçim yapmanın zahmetlerinden kendimizi ne kadar kurtarmak istersek isteyelim, önümüzde daima, gidebileceğimiz birden fazla yol olacak. Kendi aralarında seçimlerimizi şekillendiren, birbirinden büyük ölçüde bağımsız iki etken vardır: yaşam şeklimiz ve hayatımızın yörüngesi. Bunlardan biri, üzerinde hiçbir etkiye sahip olmadığımız koşullar dizisi olan "kader", diğer bir deyişle, (doğduğumuz coğrafi ve sosyal konum veya doğum tarihimiz gibi) biz yapmadığımız halde "başımıza gelenler"dir. Diğer etken ise, üzerinde (en azından prensipte) belli bir etkiye sahip olduğumuz, işleyebileceğimiz, eğitebileceğimiz ve geliştirebileceğimiz karakterimizdir. "Kader" gerçekçi seçeneklerimizin listesini belirler fakat bunların arasından nihai seçimi yapan karakterimizdir.

Tabii ki "kaderimizin" belirlediği "gerçekçi" seçenekler gerçeklik dereceleri bakımından genellikle derin farklılıklar sergiler. Bazı seçenekler diğerlerine kıyasla

daha güvenli, daha az riskli ve/veya daha albenilidir ya da en azından öyle görünür; böylece, daha fazla zaman gerektirdiği, daha külfetli olduğu, daha fazla fedakârlık istediği veya çoğunlukla toplum tarafından kınanma ve prestij kaybı riski taşıdığı şüphesi uyandıran, günümüzde pek rağbet görmeyen (dolayısıyla pek de tavsiye edilmeyen) alternatif seçeneklere kıyasla bunların seçilme şansı daha yüksektir. Bu nedenle, "gerçekçi" seçeneklerin tercih edilme ihtimallerinin dağılımı da "kaderin" yetki alanına girer: Ne de olsa, hepimiz "düzenli" bir sosyal çevrede yaşıyoruz ve bu "düzenleme" tam olarak ihtimallerin yönlendirilmesinden meydana geliyor. Bu işlem, bazı seçimlerin olasılığını normale göre artırırken bazılarınınkini de düşürmek olmak üzere, verilecek ödüller ile cezaların tekrar tekrar düzenlenmesinden ibarettir. Ne de olsa, "gerçeklik" içten gelen isteklerimize karşı olan dış dirençlere taktığımız addır. Dirençleri ne kadar güçlü olursa, engelleri o kadar "gerçek" hissederiz.

Bir seçimin sosyal bedeli ne kadar yüksekse, seçilme olasılığı da o denli düşüktür. Seçimi yapacak kişinin kendinden beklenen şeyi reddetmesinin bedeli de seçimindeki itaatinin ödülü de son derece değerli bir para birimi olan sosyal kabul edilebilirlik, konum ve prestij cinsinden ödenir. Toplumumuzda bu bedeller, eşitsizliğe ve eşitsizliğin oldukça güç olan ve dolayısıyla alternatiflerine kıyasla üstlenilme ve yerine getirilme ihtimali daha düşük olan sonuçlarına direnç yaratacak şekilde düzenlenir: uysal ve kabullenilmiş bir itaat veya gönüllü işbirliği. Kapitalist, bireyci tüketim toplumunda yaşayan bizim, yaşam oyunlarımızda tekrar tekrar atmamız gereken zarlar çoğu durumda, eşitsizlikten çıkar sağlayan veya sağlamayı umanların lehine hilelidir...

3
Daha Büyük Yalanlara Zemin Hazırlayan Bazı Büyük Yalanlar

Saygıdeğer bir filozof ve seçkin bir roman yazarı olmanın yanı sıra dünyamızın günahlarını, hatalarını ve saçmalıklarını yorulmak nedir bilmeksizin, sivri bir dille kaydeden John Maxwell Coetzee diyor ki:

> Dünyamızın, doğası gereği rekabetçi ekonomik bölümlere ayrılması gerektiği iddiası inandırıcı değildir. Rekabetçi ekonomilerin ortaya çıkmasının nedeni bizim onları böyle şekillendirmeye karar vermemizdir. Rekabet savaşın yüceltilmiş

halidir. Savaş kesinlikle kaçınılmaz değildir. Savaş istersek savaşı seçebiliriz; fakat aynı şekilde, barış istersek de barışı seçebiliriz. Canımız rekabet etmek istiyorsa, rekabeti seçebiliriz; ancak onun yerine dostça bir işbirliğini de tercih edebiliriz.[1]

Atalarımız tarafından alınan ve uygulanan kararlardan mıdır bilinmez, 21. yüzyılın başında dünyamız, beraberlik ve dostça işbirliği şöyle dursun, barış içinde yaşamaya bile elverişli değil. Hayatımız öyle biçimlendirilmiş ki işbirliği ve beraberlik rağbet görmemekle kalmıyor aynı zamanda zor ve masraflı bir seçenek olarak karşımıza çıkıyor. Nispeten az sayıda insanın nispeten nadir durumlarda böyle bir kararı alacak ve yürütecek maddi ve/veya manevi gücü kendisinde bulabilmesine şaşırmamak gerek. İnançları ve niyetleri ne kadar asil ve ulvi olursa olsun, insanların çoğu kendilerini düşmanca, kinci ve hepsinden öte inatçı gerçeklerle (her zaman her yerde olan hırs ve yozlaşma, her tarafta rekabet ve bencillik gerçekleriyle bunlardan kaynaklanan, karşılıklı şüpheyi ve sürekli teyakkuz halinde olmayı önerip yücelten gerçeklerle) yüzleşmiş halde buluyor. İnsanlar bu tür gerçekleri tek başlarına değiştiremezler, kendilerinden uzaklaştıramazlar, görmezden gelemezler ya da bunlarla aşık atamazlar. Böylece, bilerek veya bilmeden, kasıtlı veya kasıtsız, *herkesin herkese karşı savaşta olduğu* bir dünyayı yineleyip duran bir davranış biçimini benimsemekten başka seçenekleri kalmıyor. Bu nedenle, söz konusu gerçekleri (bizim yardımımızla her gün üreyen, sahte, uyduruk veya hayali gerçekleri) sık sık, hiçbir insani gücün karşı koyamayacağı ya da değiştiremeyeceği "eşyanın doğası"yla karıştırıyoruz. Coetzee'ye göre "ortalama insan" dünyanın soyut ahlak kurallarıyla değil zorunlulukla yönetildiğine inanmayı sürdürür. Samimi

1. J. M. Coetzee, *Diary of a Bad Year*, Vintage, 2008.

bir şekilde kabul edelim ki "ortalama insan" olacaklardan kaçılamayacağına inanmak için geçerli nedenlerden daha fazlasına sahip olduğuna inanmaya devam eder. Haklı bir şekilde insanın bu dünyada kendi hayatını yaşaması gerektiği sonucuna varırız. Hatalı bir şekilde bu tür bir dünyaya alternatif olmadığı –olamayacağı– çıkarımında bulunuruz.

Öyleyse, biz "ortalama insanların" (ya da basitçe "sıradan halkın") doğanın "düzeninde" veya "kurallarında" var olduğunu ve değişmeden kalması gerektiğini düşündüğü sözde "zorunluluklar" nelerdir? Diğer bir deyişle, yaygın olarak benimsediğimiz, dünya anlayışımızı (daha doğrusu, *yanlış anlayışımızı*) biçimlendiren, "dünyanın durumu"yla ilgili her fikirde gizlice var olup sorgulanmadan kabul edilen, nadiren irdelenen (belki de hiç irdelenmeyen) ve kanıta dayandırılmayan öncüller nelerdir?

Sosyal eşitsizlik felaketinden, bunun durdurulamayan büyümesinden ve kanser gibi yayılmasından sorumlu olan yanlış inanışlardan birkaçını ele alalım. Fakat sizi baştan uyarmalıyım ki, daha yakından incelendiğinde bu sözde "zorunluluklar"ın statükonun (şu anda var*olan* fakat aslında öyle olmak *zorunda olmayan* durumun) çeşitli suretleri oldukları ve içinde bulunduğumuz kötü durumun sınanmayan, geçersiz ve tamamıyla yanıltıcı öncüllerinden kaynaklandıkları ortaya çıkacak. Bunları değiştirmeye ve ortadan kaldırmaya yönelik çabalara, daha doğrusu elimizdeki araçlarla yürütülen ve yürütülme ihtimali olan çabalara gösterdikleri direnç bakımından artık "gerçeklik" kazanmışlardır. (Önde gelen sosyologlardan W. I. Thomas ve Florian Znaniecki'nin yüzyıl önce belirttiği gibi, insanlar bir şeyin doğru olduğuna inanırlarsa, davranışlarıyla onu doğru kılarlar...) Yine de bu, söz konusu durumun değiştirilemeyeceğini

veya düzeltilemeyeceğini (*daima* insan gücünün dışında kalacağını) kanıtlamaz. Olsa olsa, bunları değiştirmek için *düşünce değişikliğinden fazlasının* gerektiği anlamına gelebilir. *Yaşam şeklimizde* bir değişiklik; genellikle de şiddetli, başlangıçta acı ve rahatsızlık veren bir değişiklik gerekmektedir.

Yaygın bir şekilde "bariz" olduğu (kanıt gerektirmediği) düşünülen, burada daha yakından incelenmek üzere seçilmiş üstü kapalı varsayımlardan birkaçı aşağıda sıralanmıştır.

1. İnsanların bir arada yaşamasından kaynaklanan tüm sorunların (ve her bir sorunun) üstesinden gelmenin ve bunları çözebilmenin tek yolu *ekonomik büyümedir*.
2. *Sürekli artan tüketim* ya da daha doğru bir ifadeyle yeni tüketim nesnelerinin dolaşımını hızlandırmak insanın mutluluk arayışını tatmin etmenin belki de tek, muhtemelen esas ve en etkili yoludur.
3. İnsanların eşit olmaması doğaldır ve insan hayatındaki olasılıkları kaçınılmazlıklara göre düzenlemek hepimiz için faydalıdır; yaşamın kaideleriyle oynamak herkese zarar getirir.
4. *Rekabet* (iki yönüyle: hak edenlerin yükseltilmesi ve hak etmeyenlerin elenmesi/alçaltılması) hem sosyal adaletin hem de sosyal düzenin sağlanması için aynı anda gerekli ve yeterli koşuldur.

EKONOMİK BÜYÜME

"Asıl olan ekonomidir, gerisi teferruat" anlamına gelen "It's the economy, stupid" ifadesi Bill Clinton'ın 1992'de George H. W. Bush'a karşı başkanlık kampanyasında James Carville tarafından ortaya atılmış bir slogandır. Ortaya çıkışından bu yana bu ifade tüm dünyadaki

politik söylemlerde önemli bir yere sahip olmuştur. Art arda seçim kampanyalarında veya ihtiyaç duyulduğunda başka yerlerde politikacıların konuşmalarında ya da akıl hocalarının brifinglerinde tekrar tekrar kullanılan bu ifade politika dilinin yanı sıra sokaktaki insanın da düşünürken kullandığı fakat belki de (irdelemek ve sınamak şöyle dursun) üzerine hiç kafa yormadığı inançlar bütününe de yerleşmiştir. Makul şüpheden çok ortak deneyimle kanıtlanan, hayatın apaçık bir gerçeği olan bu ifade şu anlama gelmektedir: Halkın duyguları, sevgisi veya nefreti, seçim mücadelesindeki taraflara desteği veya karşı duruşu, seçmenlerin seçim zamanı çıkarlarını tanıma eğilimleri ve sloganlar tamamen ya da çok büyük ölçüde "ekonomik büyüme" tarafından belirlenir. Seçmenlerin diğer kriterleri ve tercihleri ne olursa olsun, seçimlerini belirleyen şey diğer etkenlerden ziyade, "ekonomik büyümenin" varlığı ya da yokluğudur. Bunun neticesinde, ekonomik büyümenin derecesini yansıttığı söylenen rakamlar iktidara giden yolda adayların seçilme şanslarının en güvenilir göstergeleridir. *Longman* sözlüğüne göre "oyunuzu size en çok parayı kazandıracağını düşündüğünüz kişiye vermek" anlamına gelen, Amerikan İngilizce'sindeki "vote with your pocketbook" ya da İngiliz İngilizce'sindeki "vote with your wallet" deyimi de aynı beklentiyi dile getirmektedir.

Doğru dürüst, tatmin edici ve onurlu (kısacası, yaşamaya değer) bir hayat sürme ihtimalimizin resmi "ekonomik büyüme" rakamlarına bağlı olduğu yönündeki, son zamanlarda iyice yaygınlaşıp yerleşik hale gelen kanı göz önüne alındığında yukarıdaki ifadelere şaşırmamak gerekir. Mesele şu ki bu kanı, insanlar için ne tanrı vergisidir ne de herhangi bir şekilde "insanın tabiatına" uygundur; tam tersine nispeten yakın bir geçmişe sahiptir. Modern ekonominin öncüleri arasında yer alan en seç-

kin zihinler "ekonomik büyümeyi" bir lütuftan ziyade pişman olunacak bir musibet olarak görmektedir: insan ihtiyaçlarının tamamını tatmin etmek için vazgeçilmez olan, şimdilik *yetersiz* ürün tedarikinin yol açtığı, neyse ki geçici ve kısa süreli bir dert. İhtiyaçlar toplamının hesaplanabileceğine ve toplumun üretim kapasitesinin bunu karşılaması durumunda, insanın "doğasına" daha yakın ve yatkın, "stabil" ve "istikrarlı" bir ekonominin gelişeceğine inanılıyordu. Modern ekonomik düşüncenin öncülerinden, 19. yüzyılın önde gelen filozoflarından ve bilginlerinden biri olan John Stuart Mill[2] ekonomik *büyümeden* "*durağan hale*" kaçınılmaz ve esasen gerçekçi bir geçişi öngörmüştür. Wikipedia'dan mevcut baskısına herkesin erişebileceği *Principles of Political Economy* [Politik Ekonominin İlkeleri] adlı başyapıtında "varlık artışının sınırsız olmadığını" yazmıştır. Büyümenin sona ermesi durağan bir hali beraberinde getirir. Anapara ve varlığın durağanlaşması mevcut durumumuz üzerinde belirgin bir etki yaratır. Böylece:

> Anaparanın ve nüfusun durağanlaşması insanlığın ilerlemesinin durması anlamına gelmez. Her türlü zihinsel üretim ile ahlaki ve sosyal ilerleme için her zamanki kadar faaliyet alanı olur; zihinler geçinme derdiyle meşgul olmayı bıraktıklarında yaşam sanatının geliştirilmesi için daha fazla alan yaratılır ve gelişme olasılığı artar.[3]

Yine Wikipedia'da okuyabileceğimiz, 20. yüzyılın en önemli ekonomistlerinden John Maynard Keynes[4] toplumun *araçlar* (ekonomik büyüme ve kişisel kazanç) ye-

---

2. Bkz. Robert Heilbroner, *The Worldly Philosophers*, 7. Basım, Simon & Schuster, 2008.
3. John Stuart Mill, "Of the stationary state", *Principles of Political Economy: With Some of Their Applications to Social Philosophy*, J. W. Parker, 1848, Kitap 4, Bölüm 6.
4. Bkz. Heilbroner, *Worldly Philosophers*.

rine *amaçlara* (örneğin, mutluluk ve sağlık) odaklandığı günün önünde sonunda geleceğini umuyordu. Keynes'e göre "para hırsı ahlaksızlıktır, tefecilik suçtur ve para sevgisi tiksindiricidir... Bir kez daha amaçları araçların üzerine taşıyacağız ve iyi olanı faydalı olana tercih edeceğiz".[5] Ve ekliyor: "Ekonomi sorununun, ait olduğu arka sıralardaki yerini alacağı, insan kalbinin ve aklının yaşam, insan ilişkileri, yaratılış, davranış ve din gibi gerçek sorunlarla (tekrar) meşgul olacağı gün çok uzak değil."[6] Diğer bir deyişle, günümüzde ekonomik uğraşlara yön veren "sırf hayatta kalabilme" çabalarından ve bunların yerini almaya hazır lüks merakından hem daha "gerçek" hem de son derece asil ve dikkate değer sorunlarla; dürüstçe yüzleşildiğinde her yönüyle sağlıklı bir *insan yaşamına ve insanların birlikteliğine* giden yolları açacak sorunlarla meşgul olacağımız günler yakındır.

Sırf varlık peşinde, dizginlenmemiş kapitalist koşuşturmayla altmış yıl daha geçti; toplumun zenginliğinin iyi ve yaşamaya değer bir insan hayatının çeşitli ve çok yönlü taleplerine kucak açan bir toplum yaratmak için kullanılabileceği görüşü bir kenara itilip görmezden gelindi. Ve şimdi Robert ve Edward Skidelsky, "Ne Kadarı Yeterli? Para ve İyi Yaşam" başlıklı bir çalışma yayımladı.[7] Michael O'Leary, "Yükselen Gelgitte Boğulmak" başlıklı makalesinde,[8] "Yükselen gelgitin tüm gemileri yükselttiği yalanı artık kimseyi kandıramıyor" diyor (ne

---

5. John Maynard Keynes, "Economic possibilities for our grandchildren" (1930); John Maynard Keynes, *Essays in Persuasion*, Norton, 1963, s. 358-73.
6. John Maynard Keynes, "First Annual Report of the Arts Council", 1945-1946.
7. Robert Skidelsky ve Edward Skidelsky, *How Much Is Enough? Money and the Good Life*, Other Press, 2012.
8. Michael O'Leary, "*Drowned by the rising tides*", 1 Kasım 2012'de LMD'de sunulmuştur. Bkz. http://lmd.lk/2012/11/01/economic-conundrums/ (Erişim Tarihi: Ocak 2013).

yazık ki, söz konusu kandırma işlemi her zamankinden daha fazla kişiyi kandırdığından, bu gözlem zamansız yapılmış. Yazarların beklentisinin aksine, en yeni ve en sarsıcı kanıtlar küresel eşitsizliğin daha önce görülmemiş bir hızda arttığını gösteriyor). O'Leary'ye göre, OECD'nin 2012 yılı raporu "Büyümeye Geçiş", mevcut sorunların kökenlerinin resmi açıklamasında "suçlananların fakirler, sefayı sürenlerin ise zenginler" olduğunu öne sürüyor. Sendikal Danışma Komitesi [Trade Union Advisory Committee] Genel Sekreteri John Evans'ın yorumu ise şöyle:

> Büyümeye Geçiş krizden ders çıkarmayı başaramayıp, işgücü piyasalarının serbestleştirilmesi için uğraşmaya devam ediyor. Şu anki krize katkıda bulunan politikalar çözüm olarak sunuluyor. Daha fazla güvene ihtiyaç duyulan bir zamanda OECD'nin işçiler için korumayı azaltma önerisinde bulunması özellikle endişe vericidir.

Evrensel refah için çalıştığı hayal edilen "piyasaların görünmez eli" (devletin serbestleştirme politikasının, daha önce özgürlüğünü ve hareketini kısıtlamak için taktığı yasal kelepçelerini çıkardığı el) gerçekten görünmez olabilir; ancak bu elin kime ait olduğuna ve komutlarını kimden aldığına şüphe yok. Bankalar ve para akışı üzerindeki "düzenlemelerin kaldırılması" zenginlerin istedikleri gibi hareket etmelerine, sömürmek için en uygun, en iyi ve en çok kâr getiren alanları arayıp bulmalarına ve böylece servetlerine servet katmalarına olanak tanıyor; bununla birlikte, işgücü piyasalarındaki "düzenlemelerin kaldırılması" ise fakirlerin bu nemalanmaları takip etmesine ve sermaye sahiplerinin (borsa diliyle "yatırımcıların") hareketlerinin durdurulması bir yana, en azından yavaşlatılmasına bile fırsat vermiyor; bu nedenle fakirleri daha da fakirleştireceği kesin. Gelir

seviyelerine indirilen darbeye ek olarak, iş bulma ve yaşamlarını sürdürebilme şansları da servet peşinde koşan sermayedarların keyfine kalmış durumda. Artan rekabetin neden olduğu istikrarsızlık, akut ruhsal rahatsızlıklar, sürekli endişe ve kronik mutsuzluk ise, kısa süren güvenli dönemlerde bile fakirlerin yakasını bırakmıyor.

"Serbestleştirme politikasının" bölücü etkileri en iyi korunan resmi sırlardan biridir; bununla birlikte, halkın erişimine açık resmi yazılarda serbestleştirme herkesi refaha götüren asil bir yol olarak gösterilirken, ulusun "toplam varlığındaki" iniş-çıkışları gösterdiği iddia edilen ve toplumun refah seviyesiyle özdeşleştirilen Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) istatistikleri varlığın ne şekilde dağıldığıyla ilgili sessizliğini korumaya devam etmektedir. Gün ışığına çıkarmak yerine saklıyorlar. İstatistiklerin gizlemeye çalıştığı en önemli gerçek *"toplam varlıktaki" artışın derinleşen sosyal eşitsizliğe paralel giderek*, sosyal piramidin üstü ile altının varoluşsal güvenliği ve genel refahı arasındaki kapatılamaz farkı daha da genişlettiğidir. Unutmayalım ki bu piramidin en üst kısmı yıldan yıla daralırken, geriye kalanı aşağı indikçe önlenemez şekilde genişliyor...

Aslında, 2007'deki kredi çöküşünden bu yana ABD'de Gayri Safi Milli Hasıla'daki artışın neredeyse tamamını, yüzde 90'ından fazlasını, Amerikalıların en zengin yüzde 1'i kaptı. Julia Kollewe'nin yakın tarihli hesaplamalarına göre, uçurumun genişlemesi ve "ekonomik büyüme"den aslan payını alan mültimilyarderler grubunun arayı gittikçe açması hızlanarak ve önlemez bir biçimde devam ediyor. Dünyanın sadece en zengin on kişisinin varlığı 2,7 trilyon dolara ulaşarak büyüklükte dünya beşincisi olan Fransız ekonomisini neredeyse yakaladı.[9] Bu kişi-

9. Bkz. Julia Kollewe, "Meet the world's 10 richest billionaires", *Guardian*, 9 Kasım 2012.

ler arasında yer alan, Inditex'in kurucusu ve Zara mağazalarının sahibi Amancio Ortega, 2011 Ekim'inden bu yana sadece on iki ayda servetine 18 milyar dolar (günde ortalama 66 milyon dolar) ekledi. İngiltere'deki Yüksek Ücret Komisyonu [High Pay Commission] tarafından açıklanan resmi verilere göre, ülkedeki üst düzey yöneticilerin kazançları son otuz yılda 40 katına çıkarken, ülkedeki ortalama maaşlar sadece üç katına çıkıp şu anki 25.900 pound seviyesinde durdu. Yüksek Ücret Komisyonu Genel Başkanı Deborah Hargreaves şöyle diyor: "İngiltere'de iş dünyasının zirvesinde kriz var ve bu durum ekonomiyi kemiriyor. Üst düzey yöneticilerin maaşlarının kapalı kapılar ardında belirlenmesi ve şirketin başarısını yansıtmaması büyük bir eşitsizliği tetikleyerek toplumun üst tabakasından yayılan derin bir rahatsızlık yaratıyor." "Benzeri görülmemiş bir tasarruf döneminde" toplumun yüzde 0,1'lik kesimine ait servetin inanılmaz derecede artması, geriye kalan yüzde 99,9'un yarasına tuz basmaktan başka bir şey değildir.

Yukarıdaki karşılaştırmalar tek uluslu devletlerin nüfuslarında artan eşitsizliği gözler önüne sererken, Duisburg-Essen Üniversitesi'nden Profesör Anja Weiss küresel boyuttaki eşitsizliğe ilişkin daha da karanlık, rahatsız edici ve dehşet verici manzarayı bizim için yorumluyor: "Küresel eşitsizliğin gelecekteki resmi hayli iç karartıcı. Her şey olduğu gibi kalırsa, değişim için neredeyse hiç umut veya ihtimal yok... Gerçekçi bir açıdan bakacak olursak, eşitsizlikler sürecek ve ulus devletler bunları meşrulaştırmaya devam edecek gibi görünüyor."[10]

Genel manzara şüpheye yer bırakmıyor: Bugünün şartlarıyla, ekonomik büyüme ("Gayri Safi Milli Hasıla"

10. Anja Weiss, "The future of global inequality", Michael Heinlein, Cordula Kropp, Judith Neumer, Angelika Poferl ve Regina Römhild (der.), *Futures of Modernity*, 2012, s. 145, 150.

istatistiklerinde gösterildiği ve el değiştiren para miktarının artmasıyla belirlendiği haliyle) çoğumuz için daha iyi bir gelecek vaat etmiyor. Bunun yerine, hızla artan sayıda insan için daha derin ve şiddetli bir eşitsizliğe, şu andakinden bile daha istikrarsız koşullara ve dolayısıyla daha fazla çöküşe, hüsrana, hakarete, aşağılanmaya ve sosyal bir yaşam için daha fazla mücadeleye işaret ediyor. Zenginlerin daha da zenginleşmesinin, varlık ve gelir hiyerarşisinde aşağıda kalanlar şöyle dursun, sıralamada kendilerinden hemen sonra gelenlere bile faydası yoktur; varlığın yukarıdan aşağıya yayılacağını söyleyen hayali "merdiven" gittikçe tıkanmış bir eleğe ve aşılmaz bariyere dönüşüyor. *"Ekonomik büyüme" az sayıda insan için servet artışı, sayılamayacak kadar çok olan diğerleri içinse sosyal statüde ve kendine saygıda hızlı bir düşüş anlamına geliyor.* En yaygın, göze batan ve asap bozucu sosyal sorunlara evrensel çözümler bulmak bir yana, kolektif ve gittikçe sağlıksız hale gelen deneyimlerimizden bildiğimiz kadarıyla "ekonomik büyüme" bu sorunların sürmesinin ve kötüleşmesinin baş şüphelisi gibi görünüyor.

Hal böyleyken, büyük kurumlardaki "yöneticilerin" elde ettikleri gelirler, primler ve ek kazançlar meşhur "damlama teorisi" ile haklı gösterilmeye devam ediliyor: Steve Jobs ve Richard Branson gibi başarılı girişimcilerin başarılı şirketler kurarak daha fazla iş imkânı sunacaklarını; bu tür benzersiz yeteneklere sahip kişiler az bulunur olduğundan büyük şirketlerin yönetim kurullarının ülkelerine (aslında, öncelikle ve sadece hissedarlarına) hizmet edebilmek adına bu tür insanlara en yüksek maaşları teklif etmeleri gerektiğini; aksi takdirde, "servet üreten" bu kişilerin yeteneklerini başka yerlere kaydırması sonucunda, şirketin başarısından (ki siz bunu işletme payı kârlarından diye anlayın) kazanç sağlayabilecek

herkesin zarar göreceğini iddia eden teori ile. Steve Jobs ve Richard Branson gibiler gerçekten de eşine az rastlanır insanlardır; ancak büyük şirketlerin büyük balıkları, yönetmeleri için kendilerine teslim edilen şirketleri zafere de taşısalar, felakete de sürükleseler en doğal haklarıyımış gibi dudak uçuklatacak maaşlar bekler oldular. Ne zaman "damlama teorisi" ile ilgili tartışmalar patlak verse, tanıdık isimler ortaya çıkıp, performansları nasıl olursa olsun zenginlerin elit tabakasının kendilerine mal etmeyi başardıkları üstü kapalı, yazılmamış kolektif sigorta poliçesini incir yaprağıyla örter oldu...

Pratik niyet ve amaçlarla, söz konusu poliçe kamu varlığında bir artışı tetiklemek, hızlandırmak veya garanti altına almak bir yana, zenginleri çalıştıkları kuruma herhangi bir fayda sağlama zorunluluğundan kurtarır. Poliçenin esas amacı *imtiyaz sağlamaktır*, bunları kamu hizmetine sunmak değil. Neden oldukları felaketler ne olursa olsun, çok kazananlar grubu, yaptıkları işlerin sonucunda kaderin insafına terk edilen insanların yaşadığı felaketlere karşı böylece korunmuş olur. Burada yapılan şey varlığın üretilmesi değil, *dağıtılmasıdır*; daha kesin bir ifadeyle, kazançların ödüllendirmesi gereken performans kalitesinden bağımsız ve bununla ilgisiz olan yüksek kazançlar üzerinde CEO'ların tekelinin sürdürülmesidir. CEO'nun borsa hesaplarını tutturamaması durumunda, işleri garanti altına alınmış olması gerekenler işsiz kalır ve geçinmeleri için tek dayanakları olan maaşları ellerinden alınırken; CEO, sözleşmesindeki "altın tokalaşmanın" hayalini kurmaya başlar. Bu uygulamanın Wikipedia'daki özeti şöyledir:

> "Altın tokalaşmalar" çok büyük kuruluşlar tarafından sadece üst düzey yöneticilere teklif edilir ve değerleri milyon dolarları bulabilir. Üst düzey yöneticilerin işten çıkarılma riskleri yüksek olduğundan ve böylesine üst düzey bir konuma dışarıdan

birini getirmek durumunda kalan bir şirket finansal açıdan riskli olabileceğinden, altın tokalaşmalar yeni bir işe girmenin doğal riskini karşılamak için teklif edilir. Sözleşmeleri gereği yöneticiler iyi performans sergilemek zorunda olmadığından, altın tokalaşmaların uygulanması bazı yatırımcılarda endişe yaratmıştır. Bazı sansasyonel durumlarda, şirketleri milyonlarca dolar zarara uğrayıp binlerce çalışanını işten çıkarırken, yöneticiler hisse senedi opsiyonlarını nakde çevirmişlerdir. Altın tokalaşmalar borsa değerini kasıtlı olarak düşürerek yönettikleri şirketin satışını kolaylaştırmaları için üst düzey yöneticilere yönelik ahlaksız teşvikler de yaratabilir.

Artık evrensel hale gelmiş uygulamanın yakın tarihli ve rastgele seçilmiş birkaç örneği aşağıda verilmiştir:

Kalantor yöneticiler şirketten ayrılmaları durumunda milyonlar değerinde tazminat almaktadır. Çoğu durumda, şirket finansal hedeflerini tutturmasa da ve hatta zararda bile olsa bu tazminatlar ödenmektedir... Örneğin, The Walt Disney'in Eski Başkanı Michael Ovitz'e ödenen 140 milyon dolar değerindeki tazminat Disney'in toplam yıllık net gelirinin yaklaşık yüzde 10'uydu. Bir de, İcra Kurulu Başkanı Jill Barad'ın Mattel Inc.'dan aldığı 40 milyon doları düşünün. Kovulmasının nedeni şirketin borsadaki değerinin yüzde 50'den fazla düşmesiydi.[11]
Sir Ian Blair, Scotland Yard'ın başkanı olarak görevinden alınmasının ardından inanılmaz bir şekilde 1 milyon pound alacak. Mega şehrin emniyet müdürünün baştan savma icraatlarına karşılık ödülü, sözleşmesindeki yaklaşık 5 yıllık maaşına eşit olan 295.000 pound değerinde bir altın tokalaşma. Fazladan bir 100.000 pound da normal görev süresinin sona ereceği 2010 Şubat'ına kadar elde edeceği ek gelirleri ve hukuki masraflarını karşılıyor. Bunların da ötesinde, Sir Ian emekli olduğunda 672.000 pound toplu para ve yıllık 126.000 pound emekli maaşı alacak. Bu anlaşma bir parlamenter ta-

11. "Executive compensation: how much is too much?", 11 Nisan 2008, http://www.investopedia.com/articles/fundamental-analysis/08/executive-compensation.asp#ixzz2Gq2vs9ud (Erişim Tarihi: Ocak 2013).

rafından "saçma", bir diğeri tarafından ise "gülünesi" bulunmuştur. Sir Ian'ın görevde kaldığı üç buçuk yıl, verdiği kararlara, liderlik vasıflarına ve politik yaklaşımına ilişkin soru işaretleriyle dolu. Yakın bir arkadaşına tahsis ettiği polis ihaleleriyle ilgili suçlamaları takiben birkaç saat içinde, geçen ay görevinden alındı.[12]

Şunu da eklemek gerekir ki, 1995'te Nobel Ödülü'nü kazanan Robert Lucas (bankaların ve kredilerin öncülüğünde ekonominin büyük çöküşünden sadece birkaç yıl önce, 2003'te, finansal para piyasalarının serbestleştirilmesinin "çöküşün önlenmesinde tüm sorunların kolaylıkla aşılması için çözüm" olduğunu belirtmiştir) dahil, birçok ünlü ekonomistin vaatlerinin tersine, zenginlerin aşırı derecede yüksek kazançları "reel ekonomi" (diğer bir deyişle, ekonominin yaşam için gerekli malların üretimi ve dağıtımıyla ilgili bölümü) içerisinde değerlendirilmek yerine, nominal miktarlarda paranın "reel ekonomiye" hizmet gibi kaygıları olmayan sihirli zenginler grubu içerisinde yeniden tahsisi için kullanılmıştır. Stewart Lansey'in deyişiyle:

> Modern ekonomi teorisi, denetimsiz piyasaların daha geniş ekonomiye fayda sağlayacak şekilde işleyeceğini öngörür. Bununla birlikte, bankaların küresel ekonomiye kontrolsüz kredi pompalamasına yol açan şey ahlaksız teşvikler olmuştur. Bir sermayedar kuşağı böylece zenginleşirken, bu durum "reel ekonomiyi" tıkayan işlemlerin yaygınlaşması yoluyla gerçekleşmiştir... Para yeni varlıklar, iş sahaları ve iş imkânları yaratmaktan ziyade, zaten varolanın transferi yoluyla şirket satın alımlarına, özel sermayeye, mülke, çeşitli spekülatif işlemlere ve servet birikmesini beraberinde getiren finansal ve endüstriyel faaliyetlere aktarılmıştır.[13]

---

12. Stephen Wright, "Outrage over 'absurd' golden handshake for ousted Yard boss Sir Ian Blair", 21 Aralık 2012, http://www.dailymail.co.uk/news/article1084452/Outrageabsurd-golden-handshake-ousted-Yard-boss-Sir-Ian-Blair.html#ixzz2Innx7xwd (Erişim Tarihi: Ocak 2013).
13. Lansley, *The Cost of Inequality*, s. 141

Tüm bunlardan çıkarılabilecek tek sonuç şudur: "Kredi veren ve finansal kuruluşların serbestleştirilmesi ve özelleştirilmesi (*demutualization*) yüksek kazançlar, komisyonlar ve primler sağlayarak finans endüstrisinin tepesindekilere kolay para kazandırırken"[14], "reel ekonomide" yaşayan ve çalışan, aynı zamanda hayatlarının seyri ekonomideki iniş çıkışlara bağlı olan milyonlarca kredi lehtarının zaten yetersiz olan varlıklarını daha da kurutmaktadır.

ARTAN TÜKETİM

Jonathan Franzen 21 Mayıs 2011'de Kenyon Üniversitesi diploma töreninde yaptığı konuşmasında, "Teknolojinin nihai amacı fırtınalarla, zorluklarla, kırılgan kalplerle dolu, bize karşı gelen, isteklerimize kayıtsız kalan doğal dünyayı isteklerimize vücudumuzun bir uzantısıymış gibi karşılık veren bir dünyaya dönüştürmektir" demiştir. Konuşmanın ana fikri şudur: Asıl olan rahatlık ve kolaylıktır (kolayca erişilen rahatlık ve rahatlığın getirdiği kolaylık), gerisi teferruat. Asıl olan dünyayı kendi heves ve arzularımıza boyun eğdirmektir; isteklerimiz ile gerçekler arasında inatla ve hırçınlıkla duran her şeyi dünyadan kesip atmaktır. Düzeltme: "Gerçekler" dediğimiz, insanın isteklerine karşı koyan şeyler olduğundan, asıl olan gerçekleri ortadan kaldırmaktır. Sadece insanın arzu ve isteklerinden; sadece senin, benim ve bizim (müşterilerin, tüketicilerin, kullanıcıların ve teknolojiden faydalananların) arzu ve isteklerinden oluşan bir dünyada yaşamaktır.

Hepimizin paylaştığı, oldukça yoğun ve tutkulu arzulardan biri de sevme ve sevilme arzusudur.

Franzen, konuşmasına şöyle devam etmiştir:

14. A.g.e., s. 149.

Piyasalarımız tüketicilerin en çok neleri istediğini keşfedip buna yanıt verdikçe, teknolojimiz de sevgili ürünün hiçbir şey istemeden her şeyi verdiği, bizi anında kudretli hissettirdiği, daha seksi bir ürünle değiştirildiğinde veya rafa kaldırıldığında *(ben de bir şeyler ekleyeyim: çöp kutusuna veya dibi görünmeyen ilgisizlik çöplüğüne atıldığında)* kapris yapmadığı bir erotik ilişkiyle ilgili fantezilerimize karşılık veren ürünler yaratmakta ustalaştı.

Tek bir ses komutuyla harekete geçen veya iki parmak hareketiyle resimleri büyüten elektronik aletler gibi, piyasadaki teknoloji ürünleri sevdiğimiz nesnelerden beklediğimiz ancak nadiren, belki de hiç alamadığımız her şeyin ete kemiğe bürünmüş halidir. Bunların en değerli özelliklerinden biri de asla çok uzun süre piyasada kalıp kendilerinden bıktırmamaları ve başınızdan savdığınızda size musallat olmamalarıdır. Elektronik aletler sevgiye hizmet etmekle kalmazlar; diğer sevgi nesnelerine gösterilip de karşılık bulamayan sevgileri de kabul edecek şekilde tasarlanmışlardır. Sevgi için en sakıncasız nesneler olan elektronik aletler aşk ilişkilerinin başlatılmasında ve bitirilmesinde, ister elektronik ister canlı, ister hayvan ister insan olsun, sevgi yöneltilen diğer nesnelerin göz ardı edebileceği standartları ve kalıpları belirler. Tek riskleri elenmek ve reddedilmektir.

Elektronik aletlerin durumundan farklı olarak, insanın *insana* olan sevgisi bağlılık, risklerin kabulü ve gerektiğinde fedakârlık yapmak anlamına gelir; başka birisiyle hayatı paylaşma umuduyla (ve kararlılığıyla) belirsiz ve bilinmeyen, zorlu ve engebeli bir yola girmek demektir. Sevgi beraberinde apaçık bir mutluluk getirebilir de getirmeyebilir de; ancak nadiren rahatlık ve kolaylık getirir. Sevgide emin olmak bir yana, asla kendinize güvenmeyin derim... Bunun tersine, yeteneğinizi ve isteğinizi sonuna kadar kullanmanızı gerektirir ve bunu

başarabilseniz bile, mağlup olabilirsiniz, yetersizliğiniz açığa çıkabilir ve özgüveninin zedelenebilir. Hijyenik, sorunsuz, kılçıksız ve risksiz elektronik ürünler sevgiden başka her şey olabilir: Franzen'ın çok doğru bir şekilde gözlemlediği gibi, bize sundukları şey "sevginin kendimize duyduğumuz saygıya kaçınılmaz olarak sıçrattığı çamura" karşı bizi sigortalamaktır. Sevginin elektroniğe uydurulmuş halinin sevgiyle hiçbir ilgisi yoktur; tüketicilere yönelik teknoloji ürünleri insanların narsisizmini tatmin etme yemiyle müşterilerini yakalar. Ne olursa olsun, ne yaparsak yapalım veya neyi yapmaktan vazgeçersek geçelim bizim üzerimize çok kafa yordukları kesin. Franzen'ın vurguladığı gibi "kendi yarattığımız filmlerde oynuyoruz, sürekli kendimizi görüntülüyoruz, fareyi tıklıyoruz ve makine bize kendimizi becerikli hissettiriyor... Biriyle arkadaş olmak, bizi pohpohlayanlara sadece bir yenisini daha eklemek anlamına geliyor". Bu arada Franzen, "Sempatik olmaya çalışmak sevgiye dayalı bir ilişkiye uygun değildir" diye de ekliyor.

Sevgi narsisizmin panzehiridir ya da olabilir. Özgüvenimizi, uygulama alanında sınamaktan güç bela kaçınırken, üzerine inşa etmeye çalıştığımız bahanelerin foyasını açığa çıkarmaya gelince, sevgi baş ispiyoncudur. Sevginin elektronik olarak sterilize edilip makyajlanmış, sahte versiyonunun sunduğu şey aslında gerçek sevgi nesnesinin yol açabileceği zararlara karşı özgüveni koruyan bir risk kalkanı oluşturmaktadır.

İnsana ayak uydurabilen, boyun eğen, daima itaat eden ve kullanıcının isteklerine asla karşı gelmeyen, gittikçe "kullanıcının kankası" haline gelen ürünlerin satışından elde edilen müthiş kârlar ve "elektronik patlama", yeni keşfedilip sömürüye açılan "bakir toprakların" tüm işaretlerini (ve sonu gelmez bakir toprak keşiflerinin reçetesini) taşıyor. Tüketici piyasaları bir zafere

daha imza attı: İnsanların korkuları, kaygıları, arzuları ve çabalarıyla ilgili olan, şimdiye dek kırsal alan inisiyatiflerine, köy faaliyetlerine ve evde üretime bırakılmış ve dolayısıyla pazarlama açısından kârlı olmayan bir alan daha başarıyla metalaştırılıp ticarete döküldü; insanların meşgul olduğu ve faaliyet gösterdiği başka birçok alanda olduğu gibi, bu alandaki faaliyetler de satın alma çılgınlığına dönüştürülüp alışveriş merkezlerine yöneltildi. Tekrar edeyim: Aldatıcı iddialarının aksine, tüketici piyasalarının sömürüye açtığı en son alan sevgi değil, narsisizmdir.

Gelgelelim, aynı mesajlar ekranlardan ve hoparlörlerden her gün aralıksız sel olup akmaya devam ediyor. Mesajlar bazen göze batacak kadar açık, bazen de zekice gizlenmiş oluyor; fakat ister aklı ister duyguları ister bilinçaltındaki arzuları hedeflesinler, her seferinde, mağazalarda satılan ürünleri satın almanın, sahiplenmenin ve kullanmanın içine yedirilmiş mutluluğu (veya zevk veren duyumları, keyif, sevinç veya coşku anlarını: küçük miktarlara bölünmüş, günlük veya saatlik dozlar halinde azar azar verilen bir ömürlük mutluluk stokunu) vaat ediyor, öneriyor ve ima ediyorlar.

Mesaj daha açık olamazdı: *Mutluluğa giden yol alışverişten geçer.* Nasıl ki ulusun alışveriş faaliyetinin toplamı, toplumun mutluluğunun esas ve en güvenilir ölçüsüyse, kişinin bu toplamdaki payının büyüklüğü de kişisel mutluluğun esas ve en güvenilir ölçüsüdür. Mağazalarda, rahatsız edici ve zorlayıcı her şeye (kolay, konforlu ve sürekli tatmin edici bir yaşam biçimi ile aramızda duran irili ufaklı tüm dert ve sıkıntılara) karşı güvenilir bir ilaç bulabilirsiniz. Neyin reklamını yaparsa yapsın, neyi gösterip satarsa satsın mağazalar hayatın gerçek veya varsayılan, çoktan yaşanmış veya ileride yaşanmasından korkulan her derdine deva bulunabilen eczanelerdir.

Mesaj hem tepedekilere hem de en altta kalanlara, ayrım yapılmaksızın herkese gönderilir. Mesajın evrensel olduğu, her insan için ve yaşamdaki her durum için geçerli olduğu varsayılır. Uygulamada ise, toplumu halis ve olgunlaşmış (ve tabii ki, kendi içinde derecelenmiş) tüketiciler ve başarısız (mesajın ısrarla ve üstüne basa basa söyleyerek ve en sonunda kendini "soru yok, istisna yok" şeklinde zorunlu bir emre dönüştürerek bizi yakalamaya teşvik ettiği ve ayarttığı standartları, ilk ve en önemlisi yetersiz kaynaklar olmak üzere, çeşitli nedenlerle yakalayamayan) tüketiciler olmak üzere iki gruba ayırır. Kendi çabalarından memnun olan birinci gruptakiler, tüketici yarışlarındaki yüksek puanlarını, mutluluk arayışının zorluklarına dört elle sarılmaktaki doğuştan gelen ya da zorluklarla kazanılmış avantajları için doğru ve uygun bir ödül olarak görmeye meyillidirler. Çoktan küme düşmüş veya ligin alt sıralarında bu korkuyla yaşayan, alt seviye varlıklar kategorisine yerleştirilmiş ikinci gruptakiler ise, kendilerini aşağılanmış hissederler. Kötü performanslarından ve bunun kabiliyet, çalışkanlık ve kararlılık eksikliği gibi olası nedenlerinden utanırlar. Kaldı ki bu yetersizlikler kaçınılabilir ve düzeltilebilir kusurlar olarak görülse bile (ya da öyle görüldüğünden) günümüzde yüz kızartıcı, alçaltıcı, küçük dürücü ve dışlayıcı olarak yeniden şekillendirilmiştir. Rekabetin kurbanları alenen, ortaya çıkan eşitsizlikle suçlanır; daha da önemlisi, halkın verdiği hükme kanıp, kendilerine olan saygıları ve özgüvenleri pahasına kendilerini suçlamaya kalkışırlar. Böylece, yaralarına bir de aşağılanma eklenmiş, kanayan sefalet yarasına ayıplanma tuzu basılmış olur.

Kendi kendine geliştiği iddia edilen sosyal aşağılık duygusunun ayıplanması, ezilenin tarafında, ezilenlerin eşitsizlik haksızlığına karşı isyanı şöyle dursun, en

ufak bir itiraz söylentisini, ezenin tarafında ise ezilene karşı duyulan herhangi bir sempati veya merhameti hoş görmeyecek kadar yayılmıştır. Gidişata ve onun devamından sorumlu yaşam şekline muhalefet etmek artık, kayıp/çalınmış (görünüşte devredilemez de olsa) insan haklarının saygı görmesi ve ilkelerinin tanınıp eşit muameleye tabi tutulması için haklı bir savunma olarak değil, Nietzsche'nin de dediği gibi, "tüm kaybeden ve zayıflara karşı duyulan şefkat gibi...[15] tüm kötülüklerden daha zararlı ve bu nedenle de onlar ve onlara benzeyenler için daima müsamaha ve tahammülde hayat bulan en büyük tehlike"[16] olarak görülmektedir.

Bu tür uyduruk halk inanışları, komutasındaki geniş bir sosyal desteği kullanarak, sosyal yolla üretilen eşitsizliği onu durdurmaya ve hatta geriletip yayılmasının önünü kesmeye yönelik ciddi girişimlere karşı koruyan bir kalkan işlevi görür. Fakat sözde tüm mevcut ve potansiyel tüketicilere sunulan ışıltılı ödüller (mutluluk dolu bir yaşama eşdeğer ödüller) gösterisini izleyip de ziyafetin kapısından her gün geri çevrilen ve dışlanmışlık deneyimi yaşayanlarda öfke ile kinin artmasını ve birikmesini engelleyemezler. Biriktirilen öfke stokları ara sıra kısa süreli, çılgın tahribat partilerinde patlak verir (başarısız/küme düşmüş tüketicilerin birkaç yıl önce Tottenham ayaklanmalarında yaptığı gibi); ancak bu durum, mahrum bırakılanların, mutluluk arayışının alışverişe eşit olduğu ve mutluluğun mağaza raflarında aranması gerektiği ve orada bulunabileceğini söyleyen tüketim toplumunun temel ilkesini sorgulayıp buna meydan okuma niyetlerinden ziyade, göz açıp kapayın-

15. Friedrich Nietzsche, *The Antichrist*, Çev. Anthony M. Ludovici, Prometheus Books, 2000, s. 4.
16. Friedrich Nietzsche, *Thus Spoke Zarathustra*, Çev. R. J. Hollingdale, Penguin Classics, 2003, s. 204.

caya kadar da olsa tüketici cennetine girmek için duydukları umutsuz arzularının ifadesidir.

Bu fikirdeki mağdurların rızasıyla desteklenip taçlandırıldığında, suçun eşitsizlik mağdurlarının üstüne atılması, aşağılanmanın beslediği ihtilafın daha farklı yapılanmış bir toplumda alternatif bir yaşam şekline geri dönüştürülmesinin önünü bıçak gibi kesmektedir. İhtilaf, insan birlikteliğinin diğer birçok özelliğinden de nasibini almaktadır: Deyim yerindeyse "denetimsiz" ve "bireyselleştirilmiş" hale gelmektedir. Normalde daha adil bir eşitliğin hizmetinde kullanılabilecek olan eşitsizlik duyguları tüketimciliğin en yakın kalelerine odaklandırılır, birleşme ve bütünleşmeye karşı dirençli milyonlarca bireysel sıkıntıya bölünür ve münferit kıskançlık ve intikam eylemleriyle etraftaki diğer bireylere yönlendirilir. Dağınık öfke patlamaları, genellikle ehlileştirilmiş ve bastırılmış olan zehirli duyguların geçici olarak açığa çıkmasına yol açarak, bu esnada kısa süreli bir soluklanma sağlamasına rağmen, günlük yaşamın nefret edilen ve öfke duyulan eşitsizliklerini kabullenip bunlara boyun eğmeyi biraz daha kolaylaştırmaktan öteye gidemez. Richard Rorty'nin yıllar önce öngörüp bizi uyardığı gibi, "medyanın yarattığı yapmacık olaylar emekçileri kendi çaresizliklerinden uzaklaştırabiliyorsa... para babalarının korkmalarını gerektirecek bir şey yok demektir".[17]

Miguel Cervantes de Saavedra'nın 500 yıl önce belirttiği gibi, sosyal eşitsizliğin tüm türleri sahip olunanlar ile olunmayanlar arasındaki ayrımdan türer. Ancak farklı zamanlarda *farklı* nesnelere sahip olmak veya olmamak, sırasıyla en yoğun şekilde arzu edilen ve en yoğun şekilde içerlenen durumdur. Avrupa'da iki yüzyıl

17. Bkz. Richard Rorty, *Achieving Our Country*, Harvard University Press, 1998, s. 88.

önce, Avrupa'dan uzaktaki birçok yerde 20-30 yıl önce, kabile savaşlarının yapıldığı birkaç yerde veya yerel Mesihlerin oyun bahçelerinde günümüzde halen, sahip olunanlar ile olunmayanlar çatışmasını yaratan başlıca nesne (sürekli yetersiz olan) ekmek veya pirinçti(r). Tanrı'ya, bilime, teknolojiye ve/veya akıllıca yapılmış bazı politik girişimlere şükürler olsun ki, durum artık böyle değil; tabii, bu demek değildir ki çağlar boyu süren bu ayrım öte dünyayı boyladı. Tam tersine, yoklukları bizde derin yaralar açan arzu objeleri artık çok sayıda ve çeşit çeşit; sayıları ve bunlara sahip olma dürtüsü günden güne artıyor. Böylelikle, bu nesnelere sahip *olmamanın* yol açtığı öfke, aşağılanma, kin ve haset de (sahip olunamayacak şeyleri yok etme dürtüsüyle birlikte) çoğalıyor. Dükkânları yakıp yağmalamak aynı kaynaktan türemekte ve aynı arzuyu beslemektedir.

Artık hepimiz tüketiciyiz, her şeyden önce tüketiciyiz, tüketmek bizim hakkımız ve görevimiz. 11 Eylül saldırısının ertesi günü George W. Bush'un, travmadan kurtulup normale dönmeleri için Amerikalılara seslenirken bulabildiği en iyi tavsiye "alışverişe devam edin" olmuştur. Sosyal konumumuzu ve hayatta başarılı olmak için girdiğimiz yarışta puanımızı belirleyen başlıca kıstas, alışveriş faaliyetlerimizin ve bir tüketim objesini "daha yenisi ve iyisi" ile değiştirmekteki rahatlığımızın seviyesidir. Dertlerden uzaklaşıp memnuniyete doğru giden yolda karşılaştığımız tüm sorunların çözümünü mağazalarda arıyoruz. Beşikten mezara kadar, mağazaları yaşamlarımızın ve ortak yaşamların tüm hastalıklarını ve ıstıraplarını iyileştirecek ya da en azından hafifletecek ilaçlarla dolu eczaneler olarak görmeye alıştırılıp, bu yönde eğitiliyoruz. Böylece, mağazalar ve alışveriş tam ve gerçek anlamıyla uhrevi bir boyut kazanıyor. Süpermarketler bizim tapınaklarımızdır, diyen George

Ritzer taşı tam da gediğine koyuyor. Burada ben de bir ekleme yapayım: Dua kitaplarımız olan alışveriş listelerimizle mağazalarda gezinerek de hac görevimizi yerine getiriyoruz. Şuursuzca satın almak ve yerlerine daha albenili olanları koyabilmek için artık yeterince hoşumuza gitmeyen eşyalarımızdan kurtulmak bize en çok heyecan veren duygular haline geldi. Tüketmekten alınan zevkin tam olması hayatın doluluğu anlamına geliyor. Alışveriş yapıyorum, öyleyse varım. Alışveriş yapmak ya da yapmamak... diye bir mesele yok artık.

Alışveriş yapmamak, güncellenmiş versiyonlara sahip olmayan kusurlu tüketiciler için, değersizliğin ve işe yaramazlığın bir işaretidir; yaşanmamış bir hayatı simgeleyen çirkin ve cerahatli bir lekedir. Sadece zevkten yoksunluğun değil, insan haysiyetinden yoksunluğun da lekesidir. Aslında, hayatın anlamından yoksunluğun lekesidir. Nihayetinde, insanlıktan, kendine ve başkalarına saygı zemininden yoksunluğun lekesidir.

Süpermarketler cemaatin meşru üyeleri için, ibadet edilen tapınaklar ve hac ritüelinin yerine getirildiği yerler olabilir. Aforoz edilen, Tüketici Kilisesi tarafından suçlu bulunup yasaklananlar içinse, sürgün yerlerine provokasyon amaçlı yerleştirilmiş düşman karakollarıdır. Sıkı korunan surlar başkalarını benzer bir kaderden koruyan ürünlere erişimi engeller: George W. Bush'un da hak vereceği gibi, "normale" dönüşü (kiliseye henüz adımını atmamış olan delikanlılar için, erişimi) engellerler. Demir parmaklıklar ve güneşlikler, güvenlik kameraları, girişteki üniformalı güvenlik görevlileri ve içeride gizlenmiş siviller savaş ortamını tamamlamaktan ve süregelen düşmanlığı pekiştirmekten başka işe yaramazlar. "İçimizdeki düşmanın" silahlı ve sıkı korunan bu kaleleri Tanrı'nın her günü bize yerel halkın itibarsızlaştırılmasını, aşağılanmasını, sefaletini ve küçük

düşürülmesini hatırlatır. Burnu büyük ve küstah ulaşılmazlıklarıyla cüretkâr bir biçimde bağırırlar: Benim sana yetecek cesaretim var! Seninki neye yetiyor?

Bu son soruya en sık ve ısrarla üzerine basa basa verilen cevap "üstünlük kurma çabası"dır; yani sosyal konum eşitsizliği oyununda kapı komşunuzu ya da iş arkadaşınızı geride bırakıp ondan daha fazla puan toplamaya çalışmaktır. Üstünlük eşitsizlik demektir. Sosyal eşitsizlik üstünlüğün doğal yaşam alanı ve otlağı, aynı zamanda da bir yan ürünüdür. Üstünlük oyunu bize kinayeli bir şekilde, eşitsizliğin şu ana kadar yol açtığı zararı tamir etmenin yolunun daha fazla eşitsizlik olduğunu ima eder. Albenisi ise, kişinin başarısını başkalarının başarısızlığıyla, ilerleyişini geride bıraktıklarının sayısıyla ve kısacası, yükselişini diğerlerinin değer kaybıyla ölçerek, oyuncuların eşitsizliğini bir dertten kazanca, daha doğrusu, birlikte katlanılan sosyal eşitsizlik derdini bireysel olarak keyfi sürülen bir kazanca çevirme vaadindedir.

Kısa bir süre önce François Flahault kamu yararı fikri ve gerçekleriyle ilgili dikkat çekici bir çalışma yayımladı.[18] İnsanlar arası ilişkiler ve alışverişlerdeki gözle görülen ve görülmeyen incelikleri yıllardır yorulmak nedir bilmeden araştırıp yorumlayan Flahault, *bireylerin toplumdan önce geldiğini*, dolayısıyla da insanların birlikteliğinin ürünü olan toplumun, bireylere özgü özelliklerle açıklanması gerektiğini söyleyen, Batılı sosyal bilimlerin geneline gizlice ya da açıkça hâkim olan "bireyci ve faydacı" insan kavramına karşı bir mücadeleye girişmiş durumda. Flahault, *toplumun bireylerden önce geldiğini ve* bu nedenle, bireysel davranmak ve deyim yerindeyse, "birey olmak" da dahil olmak üzere, bireylerin davranış ve düşüncelerinin "toplum içerisinde yaşamak" temel

18. François Flahault, *Où est passé le bien commun?*, Mille et Une Nuits, 2011.

gerçeğinden hareketle açıklanması gerektiğini söyleyen aksi yöndeki görüşün en tutarlı ve ısrarcı savunucularından biridir. Hayatı boyunca yaptığı araştırmalarda topladığı malzemelerden bize enfes bir ziyafet çektiği ve "kamu yararına" adadığı kitabı şu ana kadar olan çalışmalarının bir özeti ve baş tacı olarak görülebilir.

Kökten "bireyselleşen" toplumumuzun mevcut durumuna odaklanan yeni çalışmasındaki temel mesaj, insan hakları fikrinin şu anda "iyi siyaset" kavramının yerine geçip onu devre dışı bırakmak için kullanıldığı fakat gerçekçi olmak gerekirse, bu fikrin *kamu* yararı fikrinden başka bir temeli olamayacağıdır. İnsanların var olması ve birlikte yaşaması sosyal yaşamda birleşerek, (sayesinde) tüm kültürel ve sosyal iyiliklerin türetildiği, hepimiz için ortak yararı meydana getirir. Bu nedenle, mutluluk arayışı insanların birlikteliğini bireysel rekabet, çekişme ve iç çatışma alanına dönüştürme eğilimindeki zenginlik endekslerine konsantre olmak yerine, *ortak yaşamın* deneyimlerine, geleneklerine ve *diğer kültürel ve doğal gerçekliklerine* odaklanmalıdır.

Serge Audier, Flahault'un kitabının eleştirisinde,[19] Serge Latouche'nin ya da Patrick Viveret'in, Flahault'un günümüz bireyselciliğine alternatif olarak savunduğu fikre yaklaşan şenlik modelinin,[20] çoğunlukla toplumsal tartışmanın dışında kalıp nadiren kıyısından geçmesine rağmen çok daha gerilere gittiğine işaret etmektedir. Brillat-Savarin 1825'te yayımlanan *Physiology of Taste* adlı eserinde "tıkınmanın", "birlikte yemek yemenin" verdiği hazzın, sofrada yan yana oturma mutluluğunun, yiyecekleri, içecekleri, sohbeti ve neşeyi paylaşma zevkinin toplumu bir araya getiren vazgeçilmez bağlar

19. *Le Monde*, 4 Mart 2011.

20. Bkz. Alain Caillé, Marc Humbert, Serge Latouche ve Patrick Viveret, *De la convivialité. Dialogues sur la société conviviale à venir*, 2011.

olduğunu vurgulanmıştır. Bürokrasi ve teknolojinin müşterek kuvvetlerinden yara almadan kurtarılmış birliktelik olarak, şenlik fikrinin şu anki anlamı Ivan Illich'in çalışmalarında ortaya çıkmış, geliştirilmiş ve tam şeklini almıştır. Avusturya kökenli bir filozof, Katolik bir rahip ve sivri dilli bir toplum eleştirmeni olan Illich, "profesyonel elit" tarafından finanse edilen "asgari geçimle savaş" adı verdiği şeye karşı çıktığı *Tools for Conviviality** (1973) adlı eserin yazarıdır. Şunu da eklemek gerekir ki, bu şenlik modellerinin albenilerinde gizli ticari fırsatlar tüketici piyasaları tarafından keşfedilip arzuyla kucaklanmıştır; diğer birçok sosyal ve etik dürtü gibi, metalaştırılmış ve kural gereği marka logolarıyla damgalanmışlardır. Gayri Safi Milli Hasıla istatistiklerine bile girdiler; el değiştiren para içerisindeki payları emin adımlarla ve önüne geçilemez bir hızla yükseliyor...

Bu durumda, mesele (henüz tatmin edici ve akla yatkın bir çözümünü bulamadığımız mesele) tümü sonsuz ekonomik büyüme fikrinde birleşen, neredeyse evrensel kabul görmüş mutlu yaşam reçetesi rolünde, piyasalardaki tüketim ürünlerinden alınan zevk, zenginlik ve üstünlük arayışının yerine, şenlik zevklerinin geçip geçemeyeceğidir. Özetlemek gerekirse, her ne kadar "doğal", "yerel" ve "anlık" olursa olsun, şenliğin zevklerine duyduğumuz arzu, pazarlamanın aracılığına takılmadan ve dolayısıyla faydacılık tuzağına düşmeden, günümüzde hâkim olan toplum modelinde sürdürülebilir mi?

Şu anda tam da bu yönde adımlar atılıyor. İtalya'da 1986 yılında Carlo Petrini tarafından başlatılan uluslararası (ve gittikçe de küreselleşen) Yavaş Yemek (*Slow Food*) hareketi bunlardan biri. Fast food'a alternatif olarak ortaya çıkan bu hareket, geleneksel ve bölgesel mut-

---

* Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, Çev. Ahmet Kot, Ayrıntı Yayınları, 2011. (ç.n.)

fakların korunmasını, bölgesel ekosisteme özgü bitkiler, tohumlar ve hayvanlar yetiştirmeyi teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Hareket gezegen çapında yayılarak 150 ülkede 100.000'den fazla üyeye ulaşmıştır. Sürdürülebilir gıdanın ve küçük ölçekli yerel işletmelerin teşviki, zirai ürünlerin küreselleşmesine karşı olan politik gündemle aynı doğrultudadır. Esas amacı ve aslında hareketi doğuran fikir, ortak hedefler peşinde koşarken neredeyse unutulan şenlik, birliktelik ve dayanışma zevklerinin, üstünlük ve hayat koşuşturmasının acımasız zevklerine alternatif olarak yeniden diriltilmesi ve keşfedilmesidir. Wikipedia'da okuduğumuza göre, 35.000 üyesi ve 360 tanesi İtalya'da (*condotte* olarak bilinir) olmak üzere, şu anda 1.300 adet yerel şubesi (*convivia*) bulunmaktadır. Hareket, merkezi olmayıp yerinden yönetilmektedir: Her bir şubenin lideri tadım atölyesi, şarap tadımı ve köy pazarları gibi yerel etkinliklerle bölgenin zanaatkârlarını, çiftçilerini ve yerel tatları teşvik etmekten sorumludur. İsviçre (1995), Almanya (1998), New York (2000), Fransa (2003), Japonya (2005) ve son olarak da Birleşik Krallık ve Şili'de Yavaş Yemek ofisleri açılmıştır.

Birçok örnekten sadece biri olan (ve 1999'da benzer değer ve amaçlarla başlatılıp bugüne dek on dört ülkeye yayılan Yavaş Şehir akımının izlediği) Yavaş Yemek hareketi hâlâ nispeten küçük ölçekli, henüz belirsiz ve tam oturmamış bir test alanından (insanların mutluluk arzusunu fethetmiş olan tüketim piyasalarının destekleyip kışkırttığı tüketim çılgınlığının kıskacındaki bir gezegenin tepesine indi inecek, bir şeylerin iyileştirilmemesi, sona erdirilmemesi ve "olduğu gibi devam etmesi" durumunda kaçınılması imkânsız bir sosyal felakete karşı neler yapılabileceğini belirlemeye yönelik bir testten) öteye gidebilmiş değil. Büyük ölçüde, mutluluğu artan

tüketim yoluyla arama yönündeki ortak kararımızın yol açtığı, devam eden ve dönülmez bir noktaya doğru ilerleyen iklim değişikliğinin sosyal sonuçları üzerine yaptığı kapsamlı çalışmada Harald Welzer'in uyardığı gibi, işlerin olduğu gibi devam etmesi durumunda, kesinlikle "hem nesiller hem de ülkeler arasındaki eşitsizlikler, haksızlıklar ve çarpıklıklar daha da derinleşecektir".[21] Mesele şu ki, "küresel kapitalizm dünyası", felaketin önlenmesi için gerekli olan "uzun vadeli kararları" desteklemek bir yana, bunları almaktan bile acizdir. Yaşam şeklimizin ve ona yön veren değerlerin kökten ve yeniden düşünülüp değiştirilmesinden başka bir şey işe yaramaz. Welzer şöyle diyor:

> Yapılması gereken şey, özellikle de kriz zamanlarında, vizyonlar veya en azından daha önce düşünülmemiş fikirler geliştirmektir. Bunların tümü kulağa safça gelebilir fakat aslında öyle değil. Kaldı ki, kitlesel boyutta yıkımla yüklü bir trenin, içindeki insanların aksi istikamette koşması halinde hızını ve yolunu değiştireceğini hayal etmekten daha safça ne olabilir? Albert Einstein'ın dediği gibi, sorunlar daha en başta onlara yol açan düşünce modeliyle çözülemez. Yolu değiştirmek, bunun için de önce treni durdurmak gerekir.

Ve şöyle devam ediyor:

> İklim değişikliğine karşı bireysel stratejiler esasen yatıştırıcı bir etkiye sahiptir. Uluslararası politika düzeyi ise ancak uzak bir gelecekte değişim ihtimali sunabilmekte, dolayısıyla kültürel etkiye *orta düzey*, yani kişinin kendi toplumunun düzeyi ve insanların gelecekte nasıl yaşamak istedikleri demokratik meselesinin düzeyi kalmaktadır... Odak noktası, fedakârlığa (daha az araba, daha çok toplu taşıma kullanımına) razı olmayıp, iyi olduğunu düşündükleri değişikliklere kültürel olarak katkıda bulunan vatandaşlar olacaktır.

---

21. Bkz. Harald Welzer, *Climate Wars: What People Will Be Killed For in the 21st Century*, Çev. Patrick Camiller, Polity, 2012, s. 174.

İş ciddiye bindiğinde (binerse), uyarmadı demeyin. Yine de, hem benim hem sizin hem de geri kalan herkes için en iyisi, krizi önlemek için henüz vakit varken hep birlikte elimizden geleni yapmaktır...

SOSYAL EŞİTSİZLİĞİN "DOĞALLIĞI"

Çoğunluğun iyiliğini sağlamanın en iyi yolunun az sayıda insanın yeteneğini cilalayıp parlatmak ve destekleyip ödüllendirmek olduğuna inanmak doğrultusunda eğitildik ve talim ettirildik. Yeteneğin, doğası gereği düzensiz dağıldığına inanıyoruz; bu nedenle bazıları, başkalarının ne kadar çabalarlarsa çabalasınlar yapamayacakları şeyleri yapmaya yatkındır. Herhangi bir yeteneği olmayan veya yeteneğin bir alt türüne sahip olanların sayısı çokken, yetenek bahş edilmiş olanlarınki son derece azdır; aslında, insan türünün üyeleri olarak çoğumuz bu ilk kategoriye dahiliz. Bu nedenle bize ısrarla, sosyal konum ve ayrıcalıklar hiyerarşisinin piramide benzediği söylenir: Ne kadar yukarı çıkılırsa, oraya erişebilenler kümesi o kadar daralır.

Vicdan azabını yatıştıran ve egoyu pohpohlayan bu tür inanışlar, hiyerarşinin tepesindekiler için memnuniyet vericidir. Bununla birlikte, hüsranı ve kendini paylamayı azaltan argümanlar olarak, merdivenin alt basamaklarındaki herkes için bir tür iyi haber niteliği de taşırlar. Ayrıca, orijinal mesaja kulak asmayıp, doğuştan gelen yeteneklerinin izin verdiğinden daha yüksekleri hedefleyenlere de faydalı bir uyarıda bulunurlar. Özetle, bu tür haberler ihtilaf ve direnme ihtimallerini azaltırken, başarısızlığa boyun eğip teslim olmanın acısını hafifleterek, bizi piramitte erişilebildiğimiz noktalar arasındaki ürkütücü ve esrarengiz bir şekilde büyüyen eşitsizliğe razı olmaya teşvik ederler. Kısacası, sosyal eşitsizliğin tüm şiddetiyle sürmesine ve derinleşmesine yardım ederler.

Daniel Dorling'in belirttiği gibi:

Zengin ülkelerdeki sosyal eşitsizlik, eşitsizlik doktrinlerine inancın sürmesi sayesinde hayatta kalabiliyor ve yaşadığımız toplumun ideolojisinin büyük bölümünde yanlışlıklar olabileceğini fark etmek insanları hayrete düşürebiliyor. Tıpkı kölelik zamanında çiftlik sahibi ailelerin kölelere sahip olmayı doğal gördüğü gibi ya da tıpkı kadınlara eskiden oy hakkı verilmemesinin "doğanın bir kanunu" olarak görüldüğü gibi, günümüzdeki çok büyük eşitsizliklerin çoğu da normalliğin fotoğrafı içinde kendine yer buluyor.[22]

Barrington Moore Jr., eşitsizliğe verilen yaygın tepkilerle ilgili "Adaletsizlik: İtaat ve Başkaldırının Sosyal Temelleri" başlıklı önemli çalışmasında "adalet" ve "adaletsizlik" fikirleri söz konusu olduğunda, daha önde gelen ve "doğal" kabul edilenin ikincisi olduğunu, bunun zıddı olan "adalet" kavramını ise diğerine referans göstererek tanımlama eğilimi gösterdiğimizi belirtiyor.[23] Herhangi bir sosyal düzende, adalet standardı, adaletsizliğin o andaki en tiksindirici, en sancılı ve en sinir bozucu şekilde hissedilen ve dolayısıyla üstesinden gelinip bertaraf edilmesi en çok istenen hali tarafından akla getirilir, harekete geçirilir ve hatta belirlenir. Kısacası, "adalet", "adaletsizliğin" *belirli bir halinin* reddedilmesi olarak algılanmaktadır. Moore'a göre ayrıca, "normal" ya da "doğal" olana dönüşecek kadar uzun süre maruz kalınmaları ve tecrübe edilmeleri koşuluyla, insanların yaşam koşulları ne kadar ağır, baskıcı ve dışlayıcı olursa olsun, nadiren adaletsiz olarak algılanmaktadır; insanlar "bizim gibilerin" yaşadığı daha iyi koşullara hiç sahip olmadıklarından ya da bu koşulları hayal meyal

22. Dorling, *Injustice*, s. 13.
23. Barrington Moore, Jr., *Injustice: The Social Bases of Obedience and Revolt*, Random House, 1978.

hatırlayabildiklerinden, ellerinde kendi mevcut durumlarını karşılaştırabilecekleri bir şey yoktur ve dolayısıyla isyan edecek bir durum (hiçbir gerekçe veya gerçek bir olasılık) görememektedirler. Ne var ki derhal eşitsizlik olarak sınıflandırılıp direnişe ve karşı koymaya çağıran da vidanın bir tur daha dönmesi, katlanılan sonu gelmez talepler listesine küçük de olsa bir yenisinin eklenmesi (diğer bir deyişle, yaşam koşullarının biraz daha kötüleşmesi) olmuştur.

Örneğin, ortaçağda köylüler kendi yaşam koşulları ile efendilerininkiler arasındaki bariz eşitsizlikle genel anlamda barışıktı ve ne kadar zahmetli, ne kadar gereksiz olursa olsun kendilerinden beklenen kölelik hizmetlerine ve angaryalara itiraz etmezlerdi; fakat efendilerin talep ve baskılarındaki en ufak artış bile, saldırıya uğrayan mevcut durumun, diğer bir deyişle "geleneksel hakların" savunulması için köylülerin ayaklanmasını ateşleyebilirdi. Bir diğer örnekte, modern fabrikalardaki sendikalı işçiler benzer özellikler gerektiren, aynı sektördeki başka bir fabrikada çalışan işçilere verilip de kendilerinden esirgenen zamma tepki olarak ya da beceri bakımından kendilerinden daha aşağıda gördükleri işçilerin maaşları kendilerininkinin seviyesine çıkarıldığında greve giderlerdi: Her iki durumda da, itiraz ettikleri ve karşı koydukları "adaletsizlik", "normal" veya "doğal" olarak görmeye alıştıkları statü hiyerarşisinde istenmeyen bir *değişikliktir*; *nispi* kayıp durumudur.

Dolayısıyla, aktif direniş gerektiren "adaletsizlik" algısı *karşılaştırmadan* türemiştir: Kişinin içinde bulunduğu kötü durumun, yeterince uzun sürede normalliğe dönüşmüş olan eski koşullar ile karşılaştırılmasından ya da kişinin bulunduğu konumun "doğal olarak aynı" veya "doğal olarak daha alt" statülerle karşılaştırılmasından. "Haksız" kelimesi çoğu kişi için çoğunlukla "doğal"

(siz, bunu "alışılagelmiş" olarak okuyun) olandan ters yönde bir ayrılış anlamına gelmiştir. "Doğal" ne haklıydı ne de haksız; sadece ve sadece "olaylar dizisinin içindeydi", "olayların olduğu" veya olması gerektiği gibiydi, nokta. "Doğal" olandan ayrılmaya direnç göstermek de, nihayetinde, bilindik düzenin korunması anlamına geliyordu.

Barrington Moore Jr. ve "nispi kayıp" olgusunun araştırmacıları tarafından incelendiği kadarıyla, durum en azından geçmişte böyleydi. Fakat işler değişti... Günümüzde, ne "bizim gibiler" ne de geçmişteki statülerimiz veya hayat standartlarımız karşılaştırma için "doğal" referans noktaları olabiliyor. "Yüksek" ya da "düşük" tüm hayat biçimleri şimdi ekranlarda ve herkesin gözleri önünde, sahici de olsa, cezp edici biçimde herkesin erişimine açık ya da en azından herkese "takdim ediliyor". Zaman veya mekânda ne kadar uzak ve ne kadar yabancı olursa olsun, herhangi bir yaşam şekli prensipte, insanın kendi yaşamıyla kıyaslaması için referans noktası ve yaşamını değerlendirmesi için kıstas olarak seçilebiliyor. Durumun gitgide bu hali almasının nedeni, belgesellerin, televizyon programlarının, magazin haberlerinin ve reklamların okur ya da izleyici ayrımı yapmaksızın, istenilen hedef kitlelerinin yanı sıra kendi iniş pistlerini bulmaları için mesajlarını atmosfere yaymalarıdır (varsayılan veya amaçlanan hak sahipleri arasındaki statü farklarını kabul edip desteklemek bir yana, tanımayı bile açık açık reddeden insan hakları fikrinin, teoride her zaman olmasa bile pratikte paylaştığı bir alışkanlık). Böylelikle, "haksız" eşitsizlikleri belirleyip cımbızla çekmek, tüm pratik niyet ve amaçlarla "serbestleştirildi" ve öznel karara terk edilmesi bakımından büyük ölçüde "bireyselleştirildi".

Bireysel olarak verilen kararlar, bir sınıf veya kategori tarafından belirlenen bir bakış açısından ziyade, bireysel

tercihlerin müzakeresi ve kamu ihtilafının sonucu olarak, nadiren örtüşür veya bir bütünlük meydana getirir. Onaylanma oranı ve onaylayan tarafın sosyal mahiyeti, katılımcıların özerk, tercihlerininse bağımsız olduğunu (gerçeği yansıtarak ya da çarpıtarak) varsayan kamuoyu araştırmalarında görülür; insanlar anketi gerçekleştirenler tarafından yayımlanan istatistiklerin, dağınık ve düzensiz fikirlerin Durkheimcı yaklaşımla "sosyal gerçeklere" dönüşmesi için esas ve belki de tek fırsat olduğu sonucuna varmaya teşvik edilir. Örneğin, İngiltere'deki Yüksek Ücret Komisyonu tarafından bir yıl boyunca yapılan araştırmanın yayımlanmasından sonraki anket bulgularını ele alalım. Ankete katılan vatandaşların beşte dördü üst düzey yöneticilere verilen maaşların ve primlerin kontrolden çıktığına inanırken, üçte ikisi de maaş ve primlerin makul bir şekilde belirlenmesi konusunda şirketlere güvenmiyordu. Açıkça görülüyor ki, bu iki istatistiksel çoğunluk, üst düzey yöneticilere verilen maaş ve primlerin aşırı, haksız ve tabii ki "anormal" olduğunu düşünüyor. Fakat aynı zamanda bu anormalliğin "doğallığım" da tasdik eder gibi görünüyorlar... İngiltere'deki üst düzey yönetici maaşlarının son otuz yılda yüzde 4.000'den fazla artmasının, İngiltere'nin kendi "doğal yeteneklerinin" sayı ve nitelik bakımından benzer oranda artış göstermesinden kaynaklandığı fikrine aramızda en ahmak olanın bile başkaldırması kaçınılmaz olmasına rağmen, istatistiksel çoğunlukların hiçbiri, eşitsizliğin anormal aşırılıklarına karşı durmakta istatistikler dışında herhangi bir şekilde birleşme alameti gösteremedi.

Daha önce de gördük ki, bireylerin yeteneklerinin, becerilerinin ve kapasitelerinin doğal eşitsizliğine olan inanış, günümüze dek ulaşan sosyal eşitsizliğin uysallıkla kabulüne katkıda bulunan en güçlü faktörlerden biri olarak süregelmektedir; fakat aynı zamanda, eşitsizliğin

"anormal" (diğer bir deyişle aşırı) ve dolayısıyla haksız olan, tamirat gerektiren boyutlarının belirlenmesinde ve ölçülmesinde kullanılabilecek bir kıstas sunarak, sosyal eşitsizliğin dizginlenmesinde kısmen etkili olmuştur. Sosyal ("refah") durumun altın çağında olduğu gibi, zaman zaman sosyal hiyerarşinin tepesindekiler ile dibindekiler arasındaki mesafenin az da olsa kapatılmasını sağlamıştır. Öyle görünüyor ki, günümüzün sosyal eşitsizliği "doğallık" bahanesine başvurmadan kendi kendini idame ettirmenin yollarını bulmuş durumda. Sonuçta kaybetmekten çok kazanmışa benziyor. Evet, geçerliliğini koruyabilmek için başka argümanlar bulmak zorunda olduğu doğru. Fakat buna karşı, "doğallık" argümanını müdafaasından çıkararak, vazgeçilmez yoldaşı olan, aşırılıklara karşı "anormallik" yükünden kurtulmuş oldu (ya da en azından, önemini azaltıp etkilerini nötrleme yetisini kazandı). Kendini idame ettirebilmeye ek olarak, kendi kendini çoğaltma ve güçlendirme yetilerini de kazandı. Artık, büyümesinin önünde hiçbir engel yok...

ADALETİN ANAHTARI OLAN REKABET

Felsefede pragmatist ekolün kurucularından ve en seçkin yazarlarından biri olan Charles S. Pierce "şey"i (*thing*) üzerinde konuşabileceğimiz ve düşünebileceğimiz her şey olarak tanımlamıştır. Diğer bir ifadeyle, "şeyleri" düşüncemizin ve konuşmamızın *nesneleri* yaparak onlara varlık kazandıranlar, duygu ve düşüncelere sahip özneler olan (bilinç ve öz farkındalık ile donatılmış) biz insanlarız.

Bu bilgilere şunu da ekleyelim: Pierce, varlığın mutlak ve şüphe götürmez kanıtının arayışında (diğer bir deyişle, art niyetli ve kurnaz bir iblis tarafından gerçekte sırf hayal ürünü olan bir şeyin varlığına inanma yönün-

de kandırılmamak için), deyim yerindeyse, bir şüpheye düşüp ondan nasıl kurtulacağını düşünmekten hareketle (tüm kanıtların varlığından emin olmak için gerektiği gibi), *arayış eyleminin* kendisi için yola çıkan, modern felsefenin tanınmış öncülerinden René Descartes'ın açtığı yoldan gitmiştir. Şüphe eden bir varlık olmadan şüphe ya da düşünen bir varlık olmadan düşünce olamayacağından, kişinin şüphe etme ve düşünme deneyimi aslında kendisinin varlığını kanıtlamakta gerekli ve yeterli, tüm kanıttır. Biz insanlar ancak bu şüphe etme ve düşünme eylemi sayesinde kendimizi düşünmeyen diğer varlıklardan ayırabiliriz.

Özetle, Descartes'a göre, *düşünen* varlıklar olan biz, birer özneyiz. Diğer varlıklar ise düşüncemizin *nesneleri* olan *şeyler*. Dolayısıyla, özne ile nesne arasında, düşünen "ego" ile egonun düşündüğü şey arasında önemli bir fark ve aşılamaz boşluk bulunmaktadır: Bunlardan ilki söz konusu ilişkide aktif, yaratıcı tarafken, ikincisi öznenin eylemlerinden etkilenen taraf olarak kalmaya mahkûmdur. Farkındalık ile donatılmış olan özne "ister" ve "amaçlar" ("güdüleri" vardır); bu güdüler üzerine harekete geçmek için de "iradeye" sahiptir. Bunun tersine, nesneler bunların hiçbirine sahip değildir. Öznelere bariz bir zıtlıkla, nesneler ("şeyler") cansız, pasif, kabullenici, zavallı, boyun eğen, söz dinleyen, acı çeken ve katlanandır: Eylemin etkilediği tarafa sımsıkı çivilenmişlerdir. "Özne" eylemi yapandır; "nesne" ise eylemden etkilenendir. Immanuel Kant özne-nesne ilişkisinin "aktif" tarafını tamamen öznenin tarafına çevirir; şeyler öznenin incelediği ve kullandığı nesnelerdir; anlamlarını ve durumlarını özneye borçludurlar. Bertrand Russell bunları "gerçekler" ("*gerçekleştirilen* şeyler" fakat aynı zamanda "üretilen şeyler") olarak adlandırır ("gerçek" anlamına gelen "fact" kelimesi hem "gerçekleştirmek"

hem de "üretmek" anlamına gelen Latince *facere* kelimesinden türemiştir).

Şeyler aslında "gerçekleştirilir" ya da "üretilir" ya da (daha kesin bir ifadeyle) kendileri *dışındaki* bir varlık veya güç olan insan aklı tarafından tasarlanıp süslenir, imal edilir, şekillendirilir, biçime sokulur, tanımlanır, bir kimliğe büründürülür ve sonuçta anlamlı hale getirilir. Bilinçten ve dolayısıyla *isteme* kapasitesinden mahrum olduklarından, anlamları, düşünen-amaçlayan-eylemde bulunan "özneler" tarafından belirlenir. Özneler şeylerin anlamını belirlemekte serbesttir ve aslında bunu da şeylerin anlamlılığına veya anlamsızlığına, faydasına ve faydasızlığına, önemine veya önemsizliğine, uyumluluğuna veya uyumsuzluğuna ve son olarak da öznelerin niyet ve amaçlarına hizmet edip etmemesine göre yaparlar.

Uzun lafın kısası, özne ile nesne ya da *düşünen insan* ile *şey* arasındaki mesafe nereden bakılırsa bakılsın kapatılamaz. Statülerin onarılamaz zıtlığının ve ilişkilerindeki asimetrinin "kapatılamaz olduğu" fikri eylem halindeki gücün ortak deneyiminin bir yansımasıdır: Diğer bir deyişle, üstte olma ile altta olmanın, emir ile itaatin, eylem özgürlüğü ile boyun eğme ihtiyacının yansımasıdır... Özne-nesne ilişkisinin tanımı "güç", "yönetim" veya "hâkimiyet" tanımına şaşırtıcı biçimde benzemektedir: Şeylerin tanımlanması, sınıflandırılması, değerlendirilmesi ve ele alınması öznelerin kendi ihtiyaçlarına göre belirlenir ve öznelerin rahatlığına uygun olarak düzenlenir. Doğal olarak pasif, hissiz ve dilsiz *şeylerin* varoluş amacının (nerede ve ne zaman olursa olsun) aktif, sezgileri olan ve hüküm verebilen öznelere hizmet etmek olduğu sonucuna varma eğilimi gösteririz; şeyleri "şey" yapan bu durumdur. "Şey" olmaları kendi "şeyimsi" iç özelliklerinden değil, öznelerle olan

ilişkilerinden kaynaklanır. Bu ilişkiyi belirleyen öznelerdir; nesnelerine "şeyler" statüsünü veren, onları bu statüde tutan ve kaçmalarını engelleyen de yine onlardır. Şeyler statüsüne sokma işi nesnenin takdir ve seçim (tercihlerini dile getirme ve tanınmalarını talep etme) hakkı ve yetkisinin inkârı yoluyla ya da bu hak ve/veya yetkinin elinden alınmasıyla gerçekleşir.

Varlıkların özneler ve nesneler olarak ayrılma meselesi tek taraflı olduğu için potansiyel olarak tartışmalıdır; şiddetli görüş ayrılıklarına bile konu olmuştur. Tartışılması halinde, kesin bir çözüme kavuşturulması çok zordur. Bazı durumlarda, özne-nesne ayrımının temsilleri, sürüp giden iktidar mücadelesindeki mevcut ve prensipte fazlasıyla değişken ve geçici durumun anlık görüntüsünden başka bir şey değildir. Bu mücadelenin her anında, özne-nesne ayrımı çatışmaya tamamen son verilmesinden ziyade, geçici bir uzlaşma, daha fazla mücadeleye çıkarılan bir davetiye ya da mevcut durumun yeniden müzakeresidir.

Bu tür çatışma kaynaklı durumlar arasında biz insanların varoluş şekli için en baskın, dikkat çekici ve aynı zamanda en önemli sonuçlara gebe olanı, cansız nesnelerle haşır neşir olma deneyiminden türetilmiş özne-nesne ilişkisi modelinin insanlar veya insan kategorileri *arasındaki* ilişkilere nakledilmesi (Aristo'nun köleleri "konuşan aletler" olarak sınıflandırdığı gibi) ve dolayısıyla, sadece "şeyler" (diğer bir deyişle, herhangi bir deneyime dayanmaksızın bilinçten, güdülerden ve istekten yoksun oldukları varsayılan varlıklar) için geliştirilmiş olan davranış biçiminin insanlar için de uygulanmaya meyledilmesi ve böylece empati veya şefkat beklenmemesi ve gösterilmemesidir. Ne var ki, akla ve ahlaka aykırı, raydan çıkmış ve gayrimeşru model nakline olan bu eğilim *akışkan, modern, bireyci* tüketim top-

lumunda yaygınlaştı ve giderek güçlendiğini her fırsatta bize göstermekten geri kalmıyor.

İlişkilerin bu yönde değişmesinde sorumluluğun büyük ve muhtemelen esas kısmı, yerleşik dünyanın tümünü sadece ve sadece potansiyel tüketim objeleriyle dolup taşmış büyük bir kutu yerine koyan ve dolayısıyla, her bir dünyevi varlığın tüketici piyasalarındaki işlemler için belirlenmiş standartlarla algılanmasını, değerlendirilmesini ve her bir dünyevi varlığa bu doğrultuda paha biçilmesini haklı gösterip destekleyen tüketim kültürünün benzeri görülmemiş bir hızla yayılmasına aittir. Bu standartlar müşteriler ile emtia arasında son derece çarpık ilişkiler meydana getirir: Birinci ikinciden sadece ihtiyaçlarının, arzularının ve isteklerinin tatmin edilmesini beklerken; ikinci ise yalnızca, bu beklentileri karşılayabildiği ölçüde anlam ve değer kazanır. Tüketiciler isteneni istenmeyenden veya kötü, önemsiz ya da gereksiz nesnelerden ayırmakta serbest olduğu gibi, nesnelerin ne derece istendiğini, tüketicilerin ihtiyaç ve beklentilerini ne derece karşıladığını ve bu nesnelerin varsayılan istenme ve/veya gereklilik hallerinin ne kadar uzun süre bozulmadan kalacağını belirlemekte de özgürdür.

Tüketime yönelik "şeyler" hesaplanan zevk verme (biricik varoluş amaçları) kapasiteleri eksilmeden kaldığı süre boyunca (bundan bir saniye bile fazlası değil), tüketiciler için faydalı olmaya devam eder. Kişi mağazadan aldığı ürünlere ("şeylere") bağlılık yemini etmez, sundukları zevkler veya kolaylıklar tükendikten sonra (sorumluluk üstlenmek şöyle dursun) onları yaşam alanında bir saniye dahi tutma vaadinde bulunmaz. Vaat edilen zevkleri ve kolaylıkları sunmak satın alınan ürünlerin tek faydasıdır; zevklerin veya kolaylıkların sunulması ya da temin edilmesi biter bitmez ya da tüketici/kullanıcı başka bir yerde daha fazla miktarda veya daha

yüksek kalitede memnuniyet elde etme şansını yakalar yakalamaz, bu ürünler atılıp yenileri ile değiştirilebilir, değiştirilmelidir ve genellikle değiştirilir.

Bu müşteri-emtia ya da kullanıcı-fayda ilişkisi modeli insanın insan ile olan etkileşimine nakledilir ve tüketim toplumunun tüketicileri olan bize ta çocukluğumuzdan hayatımızın sonuna dek nakış gibi işlenir. Bu nakış işi insanlar arasındaki bağların mevcut kırılganlığının ve insanların birlik ve ortaklıklarındaki değişkenliğin başlıca sorumlusudur; bununla birlikte, insanlar arasındaki bağların zayıf ve feshedilebilir olması bugünlerde çoğumuza dadanıp fazlasıyla ruhsal endişeye ve mutsuzluğa neden olan, dışlanma, terk edilmişlik ve yalnızlık korkularının durmaksızın akan, gür bir kaynağıdır. Pek tabii ki, tüketici piyasası tarafından alınıp müşteri-ürün modelindeki gibi geri dönüştürülen, onulmaz derecede çarpık özne-nesne ilişkisi modeli hepimizin aynı anda veya sırasıyla özne ve nesne rolü oynadığımız insan birlikteliğine ve etkileşimine kılavuzluk ve hizmet etmek için elverişsiz görünüyor. Müşteri-ürün modelinden farklı olarak insan-insan ilişkisi simetriktir; ilişkinin her iki tarafı da aynı anda hem "özne" hem de "nesne"dir ve üstlenilen bu roller birbirinden ayrılamaz. Her ikisi de kendilerini harekete geçiren güdülere, inisiyatife ve anlam yaratma yetisine sahiptir; sahne düzeni iki taraflı olmalıdır çünkü aktif katılımcılar (aynı anda hem yapan hem de maruz kalan) olarak etkileşim sürecinde senaryoyu birlikte yazarlar. Etkileşimin her iki tarafı da hem özne hem nesne rolünü oynamayı ve doğabilecek riskleri göze almayı kabul etmedikçe, eksiksiz ve gerçek bir insan ilişkisi (başat bir ifadeyle, hakiki bir temas ve özne-nesne işbirliği gerektiren bir ilişki) düşünülemez.

Riskler vardır ve daima da olacaktır. İki öznellik arasında (ortak bir durumu ayrı perspektiflerden gö-

ren, önceden koordine edilmemiş ve neredeyse tamamen bağlantısız amaçlar peşinde koşan, özerk ve başına buyruk hareket eden iki fail arasında) sürekli varolan çatışma ihtimali nedeniyle yok edilemeyecek ve sürekli gerginlik yaratacaktırlar. Bu nedenle, sürtüşmeler kaçınılmazdır ve kahramanların kendilerini ufuktaki külfetli, genellikle de çetrefilli ve dikenli müzakerelere, istenmeyen tavizlere ve eziyetli fedakârlıklara hazırlamaktan başka seçeneği yoktur. Hiçbir kahraman durum üzerinde tek başına hâkimiyet ve durumun ilerleyişinde tam yetki talebinde bulunamaz ya da bunları elde etmeyi ciddi bir şekilde bekleyemez. Bu riskler *insan dostu, yardımsever birlikteliğin* barındırdığı benzersiz, erdemli zevklere çıkmamacasına yapıştırılmış fiyat etiketidir. Bu bedeli ödemeye hazır olmak, hazinelerle dolu bir mağaranın önünde "Açıl susam, açıl!" demektir. Fakat pek çok kişinin fiyatı yüksek bulup ödemeyi yapmaktan kaçınmasına şaşmamalı. Tüketici piyasalarının, insanları ilgili rahatsızlık ve zorluklardan kurtarmayı (pratikte, bunları müşteri-ürün ilişkisine göre yeniden şekillendirmeyi) vaat eden mesajı da bu insanlara yöneliktir. Çoğumuzun, teklifi baştan çıkarıcı bularak ona dört elle sarılmasının, değiş tokuşun yol açacağı kayıplardan bihaber halde, kendi isteğimizle tuzağa düşmemizin nedeni bu vaatlerdir.

Kayıplar büyük olup, tuzak içerisindeki yaşam (her yabancıda, yoldan geçen insanda, komşuda veya iş arkadaşında kötü niyet ve gizli kapaklı entrika olanağını ve ihtimalini koklayarak) daima tetikte beklemeyi gerektirdiğinden, bedeli bozuk sinirler ile ipini koparmış, her yere nüfuz etmiş, karanlık ve belirsiz korkular cinsinden ödenir. Dünya, tuzağa düşmüş olanlara kendini, şüpheyle dolup taşan ve şüphelilerle kaynayan bir yer olarak gösterir; içinde yaşayanların tümü veya tamamına yakı-

nı aksi ispat edilene kadar suçludur ve her bir beraat bir sonraki bildiriye kadar geçerlidir, istenildiğinde temyize götürülebilir ya da her an feshedilebilir. Diğer insanlarla kurulan tüm koalisyonlar geçicidir, bir şarta bağlıdır ve talep edildiğinde çıkılmasını gerektirir. Bağlılık (uzun süreli bağlılıktan bahsetmeye bile gerek yok) sakıncalıdır; (insanlar arasındaki bağları aşırı kırılgan fakat bir o kadar da hızlı kurulur hale getiren) birlikteliklerin geçici ve esnek olması ısrarla tavsiye edilmekte olup, oldukça da talep görmektedir: İnsanlar bir ilişkinin kapısından girmeden önce iyi niyet ve dostluktan ziyade, güvenlik kameralarına ve silahlı korumalara güvenmektedir.

Özetle, bu tuzağa düştükten sonra dünya güvene, insanlar arası dayanışmaya ve dostça işbirliğine yer bırakmaz. Aynı dünya karşılıklı güveni ve sadakati, karşılıklı yardımlaşmayı, çıkar amacı güdülmeyen dayanışmayı ve dostluğu ayaklar altına alıp karalar. Bu nedenle, başka birisinin (ama kimin?!) kuşatması altında, postaya verilmiş veya verilmek üzere olan tahliye emrini bekleyen, istenmeyen misafirlermişiz gibi, dünya gittikçe soğuk, yabancı ve itici oluyor. Kendimizi rakiplerle, birisinin elini tutmanın kelepçelenmekten ayırt edilemediği, dostça bir kucaklaşmanın genellikle hapsedilmeyle karıştırıldığı sonu gelmez üstünlük kurma oyunundaki oyuncularla çevrili hissederiz. "*Homo homini lupus est*" [İnsan insanın kurdudur] deyişinin eskiliğinden dem vurarak bu değişimi reddedersek, kurtlara haksızlık etmiş oluruz.

4
Fiiliyata Karşı Kelimeler: Son Sözler...

Tarif edilen kötü durum insanların dostça işbirliğine, dayanışmaya, paylaşmaya, karşılıklı güvene, birbirini tanımaya ve saygıya dayalı birlikteliklerinin yerine, yarışma ve rekabetin (bir avuç insanın hırsla zenginleşmesinin herkesin iyiliğine giden asil bir yol olduğu düşüncesinden türetilmiş varoluş biçiminin) koyulmasının nihai sonucudur.

Fakat hırsın faydası yoktur. Kimsenin hırsından kimseye fayda gelmez. Büyüme, tüketim ve rekabet takıntılı, hem de bunlara sadece kendisi için takmış insanlarla

dolu, denetimsiz, bireyselleştirilmiş dünyamızda çoğumuz, yaşam sanatının icracıları olarak, bu kadarını bilmeli, anlamalı ve kabul etmeliyiz. Bunu yapanlar var ve sayıları da az değil. İnsanlara önem verdikleri değerleri sorduğunuzda, birçoğunun, belki de hemen herkesin en başta eşitlik, karşılıklı saygı, dayanışma ve dostluk dediğini duyabilirsiniz. Ancak günlük davranışlarına, uygulamadaki yaşam stratejilerine baktığınızda büyük ihtimalle puan fikstüründe değerlerin çok farklı yerlerde olduğunu göreceksiniz... İdealler ile gerçeklikler, kelimeler ile fiiliyat arasındaki farkın ne kadar büyük olduğunu anlayınca hayretler içinde kalacaksınız.

Yine de, çoğumuz ikiyüzlü değiliz; en azından, bilerek ya da başka seçeneğimiz olduğunda böyle davranmıyoruz. Çoğu insan (belki de hiç kimse) hayatını yalan içinde sürdürmeyi tercih etmez. Doğru sözlülük de pek çok insan kalbi için önemli bir değerdir ve çoğumuz yalan söyleme ihtiyacının (zorunluluğundan bahsetmeye bile gerek yok) sık sık, en iyisi hiç ortaya çıkmadığı bir dünyada yaşamayı isteriz. O halde, kelimeler ile fiiliyat arasındaki fark nereden kaynaklanıyor? Gerçeklikle yüzleştiklerinde kelimelerin şansının çok az olduğu sonucuna varabilir miyiz? Daha doğrusu, kelimeler ile fiiliyat arasındaki uçurumu kapatacak bir köprü kurabilir miyiz? Bunun cevabı evetse, böyle bir köprüyü nasıl inşa edebiliriz? Ne tür malzeme kullanmalıyız? Bu cevapları bulabilmek için yanıp tutuşuyoruz çünkü değerlerimiz ve onları ifade etmek için kullandığımız kelimeler "gerçeklik" olarak adlandırdığımız şeyin gücüne uymuyor ve dolayısıyla işe yaramıyorsa, neden canımızı sıkalım ki? "Gerçeklik" kelimesini, arzu edilemeyecek ya da yadsınamayacak kadar zorlu ve inatçı şeyler için kullanmamız boşuna değil...

1975-76 yılları arasında Elias Canetti yirmi altı yılı aşkın sürede yazdığı makalelerini *Das Gewissen der Worte*[*] adlı bir kitapta topladı. Kendi sözleriyle amacı "insanlık düşmanlarının" yeryüzünün yok edilmesine esrarengiz bir şekilde yaklaştığı "korkunç bir yüzyılda" "faydalarının" (şöyle de denebilir: ilham verme potansiyelleri ile davranışlara yol gösterme özelliklerinin) bir kısmını hâlâ korumayı başaran, geçmiş zamanlarda oluşturulmuş ve uygulanmış olanlardan geriye kalan az (ve gittikçe de azalan) sayıda "ruhani modeli" hatırlamak, yeniden ele almak ve bunlar üzerine yeniden düşünmekti.

Kitap Canetti'nin 1976 yılının Ocak ayında Münih'te yaptığı, yazarlık mesleğiyle ilgili konuşmasıyla son buluyor. Bu konuşmada Canetti, dünyanın içinde bulunduğu durumda "yazarların veya o ana dek yazar oldukları düşünülen kişilerin fayda sağlayacakları bir şeyler olup olmadığını" sorguluyor. Başlangıç noktası olarak da 23 Ağustos 1939'da, bilinmeyen bir yazar tarafından yapılan bir açıklamayı seçiyor: "Gerçek bir yazar olsaydım, savaşı önleyebilmem gerekirdi." Canetti'ye göre, bu açıklama iki nedenle çok önemlidir.

Birincisi, durumun umutsuzluğunu kabul etmektedir. Savaşın önlenmesi artık imkân dahilinde değil, ne de olsa "bitti"; yaklaşan felaketi yolundan döndürmenin ihtimali ya da umudu kalmadı, yapabileceklerimizin sonuna geldik; yine de, bu korkunç durumun geçmişte bir noktada değiştirilemeyeceğini, bunu başarmanın hiçbir yolunun olmadığını ve bu yolların bulunup tercih edilemeyeceğini düşünmek için hiçbir nedenimiz yok. Mağlubiyet, "Ben geldim!" diyen felakete karşı zafer şansının hiç var olmadığı anlamına gelmez; sadece, bu şansın

[*] Elias Canetti, *Sözcüklerin Bilinci*, Çev. Ahmet Cemal, Payel Yayınları, 1984. (ç.n.)

cehalet ve/veya ihmalkârlıkla tepildiğini gösterir. Mağlubiyet, "ruhani modelin" (bu durumda, "gerçek yazar" modelinin) gücünü kesinlikle azaltır, diye bir şey söylenemez; azalan tek şey, onu takip ettiğini söyleyenlerin dayanma gücü ve bağlılıklarının yoğunluğudur.

İkincisi, isimsiz açıklamanın yazarına göre, mağlubiyetten burnu bile kanamadan çıkan tek doğru, bir yazarın, yazdıkları esenlik ile felaket arasında ne kadar fark yaratabiliyorsa o kadar (daha fazla değil) "gerçek" olduğudur. Esas itibarıyla, kişi ancak ve ancak kendini, onların, yani yazarların kelimenin durumuna karşı duydukları mesleki sorumluluktan azat edebiliyorsa "gerçek" bir yazardır. Yazarı "gerçek" kılan şey *kelimelerin gerçeklik üzerindeki etkisidir*; Canetti'nin yorumuyla, "kelimelerle ifade edilebilecek her şey için sorumluluk üstlenmeye ve kelimelerin başarısızlığı için kefaret ödemeye hazır olmaktır".

Bu iki nedeni birleştiren Canetti, "Günümüzde yazar kalmadı fakat olması yönündeki büyük umutlarımızı yitirmemeliyiz" demekte çok haklı. Bu umutla hareket etmek, başarı şansı ne kadar cılız olursa olsun "gerçekçi" olmaya devam etmek demektir. "Rahatlıkla dünyaların en körü olarak tanımlanabilecek bir dünyada, ısrarla değişim ihtimalinden söz edenlerin olması son derece önemlidir."

Şunu da eklemek gerekir ki, kişinin tüm dünya için kendine sorumluluk yüklemesi açıkça mantıksız bir harekettir; bununla birlikte, kendi sonuçlarının sorumluluğunu da kapsayan sorumluluk yüklenme kararı, dünyanın mantığını cinayet ve intihar sonuçlarından kaynaklanan körlükten kurtarmak için son şanstır.

Tüm bunları söyledikten ya da okuyup üzerine kafa yorduktan sonra, insan, dünyanın Canetti'nin tarif ettiği "gerçek yazarlara" kucak açmadığı yönündeki akıllardan

çıkmayacak kadar karamsar ve yürek parçalayan önseziyi kafasından atamıyor. Dünya felaketlere karşı değil, peygamberlerine karşı son derece korunaklı görünürken, bu korunaklı dünyanın sakinleri de, ikamet hakları düşüncesizce ellerinden alınmadıkça, kendi bakir alanlarına dağılmış, inlemekte olan (az sayıda ve yorgun) peygamberlere dahil olmaya karşı korunuyor. Arthur Koestler'in bize ısrarla (boşuna, evet deyim yerindeyse, boşuna) hatırlattığı gibi, danışıklı körlük kalıtsaldır... Başka bir felaketin arifesinde, "1933'te ve onu takip eden birkaç yıl boyunca, henüz emekleme döneminde olan Üçüncü İmparatorluk'ta (Nazi Almanya'sında) neler olup bittiğini bir tek sayıları birkaç bini bulan mülteciler biliyordu"; fakat bu farkındalık onları "sözünü hiçbir zaman dinletememiş, cırtlak sesli Kassandra'nın" kaderine mahkûm etti.[1] Aynı yazarın birkaç yıl sonra, Ekim 1938'de belirttiği gibi, "Amos, Hosea, Jeremiah çok iyi propaganda yaptılar ancak halklarını sarsıp onları uyarmayı başaramadılar. Kassandra'nın sesinin duvarları deldiği söyleniyor fakat Troia Savaşı yine de başladı."

Öyle görünüyor ki, felaketleri anlayıp geldiklerini (geriye dönüp bakarak, maalesef, sadece geriye dönüp bakarak...) kabul etmek için mutlaka gerçekleşmeleri gerekiyor. Tüyler ürperten bir düşünce varsa, o da budur. Aksini ispat edebilir miyiz? Daha iyisini yaparak tekrar tekrar denemedikçe asla bilemeyeceğiz.

1. Bkz. Arthur Koestler, *The Invisible Writing* 1954, Vintage, 2005 baskısından alıntı yapılmıştır: s. 230-5.

Dizin

11 Eylül 50
A
ABD 11, 13, 14, 18, 37
adalet/adaletsizlik 32, 58, 59, 62
Afrika 11
ahlaki 10, 20, 34
akışkan 65
alım gücü 20
alışveriş 46, 50, 51
Almanya 55
altın tokalaşmalar 41
anapara 34
arzu objeleri 50
Asya 11
Atlan, Monique 15, 16
Augagner, Floran 10
Avrupa 11, 49, 50
Aydınlanma Dönemi 10

B
Bacon, Francis 10
bağıntı 21
banka 21
bedel 27, 68
beraberlik 30
Birleşik Krallık 18, 20, 55
Blair, Ian 41, 42
borsa 36, 40, 41
Bourg, Dominique 10
Bourguignon, François 15, 21, 22
Branson, Richard 39, 40
Brezilya 11
Bush, George W. 32, 50, 51
Business Week 17
bürokrasi 54
büyüme 10, 20, 32, 33, 34, 37, 38, 39, 54

C-Ç
Caillé, Alain 53
Canetti, Elias 73, 74
Carnegie 16
CEO 17, 40
Clinton, Bill 32
Coetzee, J. M. 29, 30
Çin 11

D
Daily Telegraph 11
Davies, James B. 9, 14
demokrasi 10
Descartes, René 10, 63
doğal 40, 41, 43, 52, 53, 54, 58, 59, 60, 61
Dorling, Daniel 19, 21, 23, 24, 25, 58
Droit, Roger-Pol 15, 16
Duisburg-Essen Üniversitesi 38
düşünce 32, 56, 63

E
ego 63
ekonomi 20, 42
ekonomik 11, 14, 20, 21, 29, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 54
ekonomik büyüme 33, 34, 37, 38, 39, 54
ekonomik kriz 14
ekonomist 15
elektronik aletler 44
emekçi 49
emtia 66, 67
eşitsizlik 10, 12, 15, 16, 17, 18, 20, 23, 25, 31, 47, 49, 52, 58, 59

F
fayda 10, 21, 25, 40, 42, 67, 71, 73
Firebaugh, Glen 15
Flahault, François 52, 53
Fransa 55
Franzen, Jonathan 43, 45

G
Galbraith, John 14
Gallo, Claudio 14
Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) 37
gelir 10, 11, 15, 17, 21, 39, 44
gelir eşitsizliği 11, 21
gelişmekte olan 11, 15
gelişmiş 11, 15
gerçeklik 25, 26, 27, 31, 72, 74
grev 59

H
hâkimiyet 64, 68
haklı 18, 21, 39, 48, 66, 74
haksız 60, 61, 62
Hargreaves, Deborah 38
Heilbroner, Robert 34
Heinlein, Michael 38
Helsinki 14
Hindistan 11
hisse 41
hissedar 39
hiyerarşi 12, 39, 57, 59, 62
hizmet 24, 39, 42, 44, 64, 67
homo eligens 26
Humbert, Marc 53

I-İ
Illich, Ivan 54
Inditex 38
ihtiyaç 14, 33, 36, 66
inançsızlık doktrinleri 25
inanış 61
İngiltere 14, 38, 61
insan hakları 53, 60
İnsani Gelişim Raporu 15
istatistik 12, 37, 39, 54
istikrar 34, 37, 39
İsviçre 55
iş 10, 17, 18, 37, 38, 39, 42, 52, 68
iş arkadaşı 52, 68
işbirliği 11, 27, 30, 67
işgücü 36
işletme 39
işsizlik 19, 20
işveren 18
İtalya 54, 55

J
Jobs, Steve 39, 40

K
kader 26
kamu yararı 52, 53
kapitalizm 18, 56
kâr 36
Karayipler 11
Katar 10
kategori 60
Katolik 54
kazanç 22, 34, 39
Kenyon Üniversitesi 43
Keynes, John Maynard 34, 35
Koestler, Arthur 75
Kollewe, Julia 37
konum 22, 26, 27, 52, 57
köylü 59
kredi 14, 18, 21, 37, 42, 43
Kropp, Cordula 38
kurumlar 39
küresel eşitsizlik 14

L
Lansley, Stewart 20, 42
Latin Amerika 11
Latouche, Serge 53
Le Monde 10, 53
Lucas, Robert 42

M
maaş 17, 61
mağaza 48
mal 15, 40
mali kriz 11, 18
malvarlığı 9
Maynard, John 34, 35
Meksika 11
Mill, John Stuart 34
milyarder 14, 37
Moore, Barrington 58, 60
Münih 73

N
nesne 50, 63, 64, 65, 67
Neumer, Judith 38
New York 55
Nietzsche, Friedrich 48
normal 25, 41, 58, 59

O-Ö
OECD 11, 36
Orsenna, Érik 15
ortalama insan 30, 31
Ortega, Amancia 38
Ovitz, Michael 41
öfke 48, 49, 50
özne 63, 64, 65, 67

P
pahalı 18
Petrini, Carlo 54
Pickett, Kate 21
piyasa 10
Poferl, Angelika 38
poliçe 40
politik 12, 24, 33, 42, 50, 55
politika 33, 56
prestij 27
prim 21, 39, 43, 61
profesyonel elit 54

R
refah 36, 37, 62
rekabet 30, 53, 62, 71
rekabetçi 29
Rocard, Michel 10
Rorty, Richard 49
Römhild, Regina 38

S-Ş
Saavedra, Miguel Cervantes de 49
Sandstrom, Susanna 9
seçim 26, 33, 65
seçmen 33
serbestleştirme politikası 36, 37
serbest piyasa ekonomisi 10
sermaye 36
servet 36, 37, 39, 42
Sheffield Üniversitesi 19
Shorrocks, Anthony 9
sınıf 18, 60
Skidelsky, Edward 35
Skidelsky, Robert 35
sosyal adalet 32
sosyal düzen 32, 58
sosyal eşitsizlik 52, 58
sosyal hiyerarşi 12, 62
sosyal konum 26, 52, 57
Stiglitz, Joseph E. 18, 19
Sunday Times 14
süpermarket 50, 51
şenlik 53, 54, 55
Şili 11, 55
şirket 17, 41, 42
şüphe 11, 36, 62, 63

T
tasarruf 38
teknoloji 44, 45
teminat 21
Thatcher, Margaret 24
The Walt Disney 41
Thomas, W. I. 31
toplum 24, 27, 35, 52, 54

tüketim 15, 20, 27, 32, 48, 50, 54, 55, 56, 65, 66, 67, 71
Türkiye 11

U-Ü
ücret 19, 20, 38, 61
üretim 20, 34
ürün 34, 67, 68
üstünlük 52, 54, 55, 69

V
varlık 16, 20, 34, 35, 39, 62, 63, 64
varlıklı 10
vergi 17, 20, 33
Viveret, Patrick 53

W
Warner, Jeremy 11
Weiss, Anja 38
Welzer, Harald 56
Wikipedia 34, 40, 55
Wilkinson, Richard 21
Wolff, Edward N. 9
Wright, Stephen 42

Y
yatırımcı 21, 36, 41
Yavaş Şehir 55
Yavaş Yemek 54, 55
yetenek 57
yönetici/yöneticiler 41, 61
yönetim 39, 64

Z
Zara 38
zengin 9, 10, 11, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 23, 37
zenginlik 12, 53, 54
Zimbabve 10
Znaniecki, Florian 31
Zolo, Danilo 14
zorunluluklar 31

Günümüzde artık bütün dünyada egemenliğini kurmuş olan neoliberal kapitalizmin yandaşlarına göre, yoksulların içinde bulundukları sefaletten kurtulmaları için zenginlerin daha zengin olması, daha az vergi vermesi gerekir çünkü bu durum hepimizin çıkarınadır. Ne var ki genelde kabul gören bu yaklaşım gündelik deneyimlerimizle, bol miktardaki araştırma sonuçlarıyla, aslında mantıkla hiçbir şekilde uyuşmuyor. Somut kanıtlar ile popüler inanışlar arasındaki bu tuhaf uyumsuzluk üzerine biraz durup düşününce akla şu soru geliyor: Aksine onca kanıt ve olguya rağmen bu görüşler nasıl oluyor da bu kadar yaygın ve dirençli kalabiliyor?

İşin daha garip, belki de daha vahim yanı ise şudur: Eğer tarihte daha önce eşine rastlamadığımız, kabul edilmesi imkânsız ama yine de hızla büyüyen mevcut toplumsal eşitsizliğin ve zenginlerle toplumun geri kalanı arasındaki hızla derinleşen uçurumun savunulmasında rol oynamamış olsaydı, bu yaklaşımların bir gün dahi ayakta kalması mümkün olmazdı. Demek ki dünya çapında büyük bir ahlaki krizin içindeyiz. Halbuki liberal kapitalizmin en büyük düşünürü Adam Smith daha 18. yüzyılda şöyle diyordu: "Zengin ve güçlü olanlara hayranlık duyup onlara neredeyse taparken, fakir ve muhtaç durumdakileri hor görme veya en azından görmezden gelme eğilimi ahlak anlayışımızı çökerten en büyük ve en yaygın nedendir."

Dünyanın önde gelen toplumsal düşünürlerinden Zygmunt Bauman'ın kaleme aldığı bu kısa kitap, işte bu gibi sorulara yanıt arıyor. Bauman, söz konusu görüşlerin dayandığı ve üzerinde uzun uzadıya düşünülmemiş varsayımların ve inanışların listesini sıralıyor ve tek tek ele alarak onların nasıl da yanıltıcı ve aldatıcı olduklarını gösteriyor.

AYRINTI • İNCELEME

7 TL